T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ

ISPARTA İL MERKEZİ LİSE ÖĞRENCİLERİNDE OLASI İNTERNET BAĞIMLILIĞI İLE SALDIRGANLIK VE EMPATİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Dr. Orhan KOCAMAN

ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI
ANABİLİM DALI

TIPTA UZMANLIK TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Evrim AKTEPE

Bu tez Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi tarafından 4400-TU1-15 Proje numarası ile desteklenmiştir.

ISPARTA-2016

ÖNSÖZ

Asistanlığa başladığım ilk günden beri yakın ilgi ve desteğini hiç esirgemeyen; bilgisinden, deneyimlerinden çok şey öğrendiğim, çalışmaktan keyif aldığım, tez sürecimde de her zaman desteğini hissettiğim anabilim dalı başkanımız ve tez danışmanım Doç. Dr. Evrim AKTEPE'ye,

Tez çalışmamın istatiksel analizine katkıda bulunan, özverisi ve güler yüzüyle her ihtiyacım olduğunda ulaşabildiğim Doç. Dr. Yonca SÖNMEZ'e,

Asistanlığım boyunca birçok anıyı paylaştığım ve beraber çalışmaktan hem büyük keyif aldığım hem de çok şey öğrendiğim asistan arkadaşlarım Adem IŞIK, Funda ÖZYAY EROĞLU, Emel ÖZEN, Büşra BAĞCI, Abdülbaki AKYILDIZ, Yakup ERDOĞAN'a,

Psikiyatri rotasyonum sürecinde tecrübelerinden yararlandığım Doç. Dr. İnci Meltem ATAY olmak üzere diğer değerli hocalarım, asistan arkadaşlarım ve hemşirelere,

Hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her türlü fedakarlığı yapan anneme, babama ve ağabeyime,

Ve tüm tez sürecim boyunca benle birlikte, yorulan ama bunu hiçbir zaman belli etmemeye çalışarak hep destek olmak, beni neşelendirmek, rahatlatmak için gayret gösteren sevgili eşim Fatma ve oğlum Ahmet Çağan'a,

En derin duygularla ve en içten teşekkürlerimi sunarım…

Orhan KOCAMAN

Isparta 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **vii**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **viii**
1. GİRİŞ VE AMAÇ **1**
2. GENEL BİLGİLER **3**
2.1. İnternet Bağımlılığı 3
2.1.1. İnternetin Tanımı ve Tarihçesi 3
2.1.2. İnternet Bağımlılığı Tanımı ve Tarihçesi 4
2.1.3. Epidemiyoloji 5
2.1.4. Etyoloji 6
2.1.4.1. Bilişsel Davranışçı Teori 6
2.1.4.2. Nörobiyoloji 7
2.1.4.3. Sosyal Beceri Eksikliği Teorisi 8
2.1.5. İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri 9
2.1.5.1. Goldberg'in İnternet Bağımlılığı İçin Tanı Ölçütleri 9
2.1.5.2. Young'un İnternet Bağımlılığı için Tanı Ölçütleri 10
2.1.5.3. Tao ve Arkadaşlarının İnternet Bağımlılığı için Tanı Ölçütleri 10
2.2. Saldırganlık 11
2.2.1. Saldırganlık Kavramı 11
2.2.2. Saldırganlık Türleri 12
2.2.3. Saldırganlık Kuramları 13
2.2.3.1. İçgüdü Kuramları 13
2.2.2.1.1. Psikanalitik Kuram 14
2.2.3.1.2. Etiyolojik Kuram 14
2.2.3.2. Engellenme-Saldırganlık Kuramı 15
2.2.3.3. Bilişsel Çağrışım Kuramı 15
2.2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramları 16
2.2.3.5. Bilgi İşleme Kuramı 17
2.2.3.6. Biyolojik Kuram 18
2.2.4. İnternet Bağımlılığı ve Saldırganlık ile İlgili Araştırmalar 19

2.3. Empati 20
2.3.1. Empati Kavramı ve Tarihçesi 20
2.3.2. Empatinin Bileşenleri 21
2.3.2.1. Bilişsel Empati 22
2.3.2.2. Duygusal Empati 22
2.3.3. Empati Gelişimi 23
2.3.4. İnternet Bağımlılığı ve Empati ile İlgili Araştırmalar 24
3. MATERYAL VE METOD 25
3.1. Araştırmanın Tipi ve Amacı 25
3.2. Araştırma Evreni/Örnek Seçimi 25
3.3. Veri Toplama Süreci 25
3.4. Veri Toplama Araçları 26
3.4.1. Sosyodemografik ve İnternet Kullanım Özellikleri ile İlişkili Bilgi Formu 26
3.4.2. İnternet Bağımlılığı Ölçeği 27
3.4.3. Saldırganlık Ölçeği 27
3.4.4. Temel Empati Ölçeği 29
3.5. Verilerin Değerlendirilmesi 30
4. BULGULAR 32
4.1. Araştırma Grubunun Tanımlayıcı Özellikleri 32
4.1.1. Araştırma Grubunun Yaş, Cinsiyet, Sınıf Özellikleri 32
4.1.2. Araştırma Grubunun Kronik Hastalık Varlığı, Kardeş Varlığı, Anne-Baba Eğitim Düzeyi/İş Durumu, Aile İçi Şiddet Öyküsü, Yaşadığı Ebeveynle İlişkili Elde Edilen Bulgular 32
4.1.3. Araştırma Grubunun Boş Zamanlarda En Çok Tercih Ettikleri Aktiviteler 33
4.1.4. Araştırma Grubunun Evde Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Cep Telefonu, Akıllı Telefon, İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Açısından Değerlendirilmesi 34
4.1.5. Araştırma Grubunun İnternet Kullanım Amaçları 35
4.1.6. Araştırma Grubunun İnternet Kullanımına Başladıktan Sonra Disiplin Cezası Alma, Son Dönem Not Ortalaması Durumları 35
4.1.7. Araştırma Grubunun Sosyal Paylaşım Sitelerine Üye Olma, İnternet Kullanımı ile İlgili Ebeveyn Kontrolüne Yönelik Değerlendirilmesi 36
4.1.8. Araştırma Grubunun Haftalık İnternet Kullanım Süreleri ve OİB Varlığı Açısından Değerlendirilmesi 36

4.1.9. Araştırma Grubunun İBÖ, TEÖ, SÖ ve Bu Ölçeklerin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar 37
4.2. Olası İnternet Bağımlılığı Durumunu Etkileyen Etmenlere İlişkin Bulgular . 38
4.2.1. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Yaş Ortalamalarının Karşılaştırılması ... 38
4.2.2. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılması 38
4.2.3. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Kronik Hastalık Varlığı Açısından Karşılaştırılması 39
4.2.4. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Kardeş Varlığı, Aile İçi Şiddet Öyküsü, Kiminle Yaşadığı ile İlişkili Bulgular Açısından Karşılaştırılması 39
4.2.5. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Anne/Baba Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması 40
4.2.6. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Ebeveynlerinin İş Durumlarına Göre Karşılaştırılması 41
4.2.7. Boş Zamanlarında En Çok Tercih Edilen Aktivitelere Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 42
4.2.8. Cep Telefonu, Akıllı Telefon ve İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Durumuna Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 43
4.2.9. Evdeki Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Bilgisayarın Evdeki Konumu ile İlgili Bulgular Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 44
4.2.10. Haftalık Ortalama İnternet Kullanım Süresi Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 45
4.2.11. İnternet Kullanımına İlişkin Ebeveyn Kontrolü, Son Dönem Not Ortalaması ve İnternet Kullanımına Başladıktan Sonra Disiplin Cezası Alma Durumuna Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 46
4.2.12. İnternet Kullanım Amaçlarına Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 47
4.2.13. Sosyal Paylaşım Sitelerine Üyelik Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması 48
4.2.14. OİB Olan ve Olmayan Ergenlerin TEÖ Toplam Puan ve TEÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 49
4.2.15. OİB Olan ve Olmayan Ergenlerin SÖ Toplam Puan ve SÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 50
4.3. OİB Olan Erkek ve Kız Ergenlerin Belirli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması 51
4.3.1. Boş Zamanlarında En Çok Tercih Edilen Aktivitelere Göre OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması 51
4.3.2. İnternet Kullanım Amaçlarına Göre OİB Olan Kız/Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması 52

4.3.3. Cep Telefonu, Akıllı Telefon ve İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Durumuna Göre OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması.... 53
4.3.4. Evdeki Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Bilgisayarın Evdeki Konumu ile İlgili Bulgular Açısından OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması 54
4.3.5. Haftalık Ortalama İnternet Kullanım Süresi Açısından OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması 55
4.3.6. OİB Olan Erkek/Kız Ergenlerin TEÖ Toplam Puan ve TEÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 55
4.3.7. OİB Olan Erkek/Kız Ergenlerin SÖ Toplam Puan ve SÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması 56
4.4. Korelasyon Analizleri 57
4.4.1. İnternet Bağımlılığı Ölçeği ile Temel Empati Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki 57
4.4.2. İnternet Bağımlılığı Ölçeği ile Saldırganlık Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki 58
4.4.3. Lojistik Regresyon Analizine Göre OİB Durumunu Etkileyen Etmenler 58
5. TARTIŞMA VE SONUÇ 60
SONUÇ VE ÖNERİLER 69
ÖZET 70
SUMMARY 71
KAYNAKLAR 72
EKLER 83
EK 1. İnternet Bağımlılığı Ölçeği 84
EK 2. Temel Empati Ölçeği 85
EK 3. Saldırganlık Ölçeği 86

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD **:** Amerika Birleşik Devletleri

ARPA **:** Advanced Research Projects Agency

BOS **:** Beyin omurilik sıvısı

DEHB **:** Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

DSM **:** Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

HVA **:** Homovanilik asit

İBÖ **:** İnternet bağımlılığı ölçeği

İB **:** İnternet Bağımlılığı

MHPG **:** 3-metoksi-4-hidroksifenilglikol

OİB **:** Olası İnternet Bağımlılığı

Ort **:** Ortalama

SÖ **:** Saldırganlık Ölçeği

SS **:** Standart Sapma

TEÖ **:** Temel Empati Ölçeği

TPH **:** Triptofan hidroksilaz

www **:** world wide web

5-HIAA **:** 5-Hidroksi İndol Asetik Asit

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çeşitli ülkelerde internet bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalar 6

Tablo 2. Goldberg'in internet bağımlılığı tanı kriterleri 9

Tablo 3. Young'un internet bağımlılığı tanı kriterleri..... 10

Tablo 4. Tao ve arkadaşlarınıin internet bağımlılığı için tanı kriterleri 11

Tablo 5. Araştırma grubunun cinsiyet, sınıf özellikleri..... 32

Tablo 6. Araştırma grubunun kronik hastalık varlığı, kardeş varlığı, anne-baba eğitim düzeyi/iş durumu, aile içi şiddet öyküsü, yaşadığı ebeveynle ilişkili elde edilen bulgular..... 33

Tablo 7. Araştırma grubunun boş zamanlarda en çok tercih ettikleri aktiviteler 34

Tablo 8. Araştırma grubunun evde bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, cep telefonu, akıllı telefon, internet erişimli telefon sahibi olma açısından değerlendirilmesi..... 34

Tablo 9. Araştırma grubunun internet kullanım amaçları 35

Tablo 10. Araştırma grubunun internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma, son dönem not ortalaması durumları 36

Tablo 11. Araştırma grubunun sosyal paylaşım sitelerine üye olma, internet kullanımı ile ilgili ebeveyn kontrolüne yönelik değerlendirilmesi 36

Tablo 12. Araştırma grubunun haftalık internet kullanım süreleri ve olası internet Bağımlılığı varlığı açısından değerlendirilmesi..... 37

Tablo 13. Araştırma grubunun İBÖ, TEÖ, SÖ ve bu ölçeklerin alt ölçeklerinden aldıkları puanlar 37

Tablo 14. OİB olan/olmayan ergenlerin yaş ortalamalarına göre karşılaştırılması... 38

Tablo 15. OİB olan/olmayan ergenlerin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması 38

Tablo 16. OİB olan/olmayan ergenlerin sınıf düzeylerine göre karşılaştırılması 39

Tablo 17. OİB olan/olmayan ergenlerin kronik hastalık varlığı açısından karşılaştırılması 39

Tablo 18. OİB olan/olmayan ergenlerin kardeş varlığı, aile içi şiddet öyküsü, kiminle yaşadığı ile ilişkili bulgular açısından karşılaştırılması 40

Tablo 19. OİB olan/olmayan ergenlerin anne/baba eğitim düzeylerine göre karşılaştırılması 41

Tablo 20. OİB olan/olmayan ergenlerin ebeveynlerinin iş durumlarına göre karşılaştırılması 42

Tablo 21. Boş zamanlarında en çok tercih edilen aktivitelere göre OİB olan/ olmayan ergenlerin karşılaştırılması 43

Tablo 22. Cep telefonu, akıllı telefon ve internet erişimli telefon sahibi olma durumuna göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 44

Tablo 23. Evdeki bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, bilgisayarın evdeki konumu ile ilgili bulgular açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 45

Tablo 24. Haftalık ortalama internet kullanım süresi açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 45

Tablo 25. İnternet kullanımına ilişkin ebeveyn kontrolü, son dönem not ortalaması ve internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma durumuna göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 46

Tablo 26. İnternet kullanım amaçlarına göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 48

Tablo 27. Sosyal paylaşım sitelerine üyelik açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması 49

Tablo 28. OİB olan ve olmayan ergenlerin TEÖ toplam puan ve TEÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması 49

Tablo 29. OİB olan ve olmayan ergenlerin Saldırganlık Ölçeği toplam puan ve SÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması 50

Tablo 30. Boş zamanlarında en çok tercih edilen aktivitelere göre OİB olan kız/ erkek ergenlerin karşılaştırılması 52

Tablo 31. İnternet kullanım amaçlarına göre OİB olan kız/erkek ergenlerin karşılaştırılması 53

Tablo 32. Cep telefonu, akıllı telefon ve internet erişimli telefon sahibi olma durumuna göre OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması 54

Tablo 33. Evdeki bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, bilgisayarın evdeki konumu ile ilgili bulgular açısından OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması 55

Tablo 34. Haftalık ortalama internet kullanım süresi açısından OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması 55

Tablo 35. OİB olan erkek/kız ergenlerin TEÖ toplam puan ve TEÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması 56

Tablo 36. OİB olan erkek/kız ergenlerin SÖ toplam puan ve SÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması 57

Tablo 37. İnternet bağımlılığı ölçeği ile temel empati ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar 57

Tablo 38. İnternet bağımlılığı ölçeği ile saldırganlık ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar 58

Tablo 39. Lojistik regresyon analizine göre OİB durumunu etkileyen etmenler 59

1. GİRİŞ VE AMAÇ

İnternet, insanların her türlü bilgiye çok kısa bir zamanda ulaşmasını ve diğer insanlarla hızlı bir şekilde iletişim kurabilmesini sağlayarak insan yaşamına önemli katkıları olan bir iletişim aracıdır. Günümüzde internetin kullanımı oldukça yaygındır. Yaygın biçimde kullanılması beraberinde bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. İnternet, uygun bir biçimde kullanılmadığı zaman insan yaşamını olumsuz bir biçimde etkilemekte ve bağımlılık oluşturabilmektedir (1).

Ülkemizde bilgisayar ve internet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24 olarak saptanmıştır (2). Ergenler, psikolojik olgunluğa henüz erişmemiş olmaları ve interneti çok sık kullanmaları nedeniyle internet bağımlılığı geliştirme açısından potansiyel bir risk grubu olarak değerlendirilmektedir (3). Ergenlik dönemine özgü kimlik gelişimi sürecinde internet ortamı, ergenlerin farklı kimlik denemelerini yaptıkları, gelişimsel ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli yer olabilmektedir. Ancak, kimlik gelişim sürecinde internetin sunduğu sanal ortam gerçekliğin ya da gerçek ilişkilerin yerini alarak gerçek yaşam deneyimlerini aksatması ve sonuçta sanal ortama ilişkin bir bağımlılığa dönüşmesi riskini de içermektedir (4).

Bireylerin toplum içerisinde, huzurlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmelerinin yolu birbirleri ile sağlıklı iletişim kurabilmelerinden geçer. İletişimin en temel bileşenlerinden birisi de empatidir. Empati, bireyin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyarak onun duygularını, düşüncelerini algılaması ve onu anladığını ifade edebilmesidir. Kişilerin empati kurma becerilerinin yüksek olması daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmelerini sağlamaktadır (5). İnternette fazla zaman geçiren çocuk ve ergenlerin yüz yüze ilişki kurmakta güçlük yaşadıkları bildirilmektedir (6). Ayrıca iletişimde önemli bir yeri olan empati ile ilgili olarak empati becerilerinde yetersizliği olan ergenlerin problemli internet kullanım özelliklerine sahip oldukları bulunmuştur (7).

Saldırganlık, canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı fiziksel ve/veya duygusal zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır (8). Saldırganlık ve şiddet eylemleri her geçen gün artmakta ve bu eylemlere girişenlerin yaş oranları hızla düşmektedir (9). Günümüzde internet, bir kitle iletişim aracı olarak

ergenleri etkileyen önemli etkenlerden birisidir (10). İnternetin ergenler üzerine bu etkisi, ergenleri saldırganlık gibi ruh sağlığı ve toplum açısından tehlike arz edebilecek davranışlara yöneltebilmektedir. İnternet aktiviteleri hızlı tepki, anlık ödül sağlayarak ve çeşitli aktivitelere farklı pencereler açarak sıkıntı düzeyini azaltabilmektedir. Fakat aşırı internet kullanımıyla ortaya çıkan internet bağımlılığı ise saldırganlık için önemli risk faktörlerinden birisi olduğu bulunmuştur (11).

Bu çalışmada Isparta il merkezindeki lise öğrencilerinde olası internet bağımlılığı ile ilişkili internet kullanım özelliklerinin saptanması, olası internet bağımlılığı ile empati ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve olası internet bağımlılığı prevalansının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. İnternet Bağımlılığı

2.1.1. İnternetin Tanımı ve Tarihçesi

Bireylerin ya da kurumların ürettikleri bilgileri paylaşabilmeleri ve ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşabilmelerini sağlayan dünya çapında yaygın bir iletişim aracıdır (12). İnternet kelimesi "interconnected network" kelimelerinin kısaltılmasından oluşturulmuştur (13).

İnternetin temeli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Rusya arasındaki rekabete dayanmaktadır. 1957'de Sovyetlerin ilk yapay dünya uydusu olan Sputnik'i fırlatmaları sonrasında ABD Savunma Bakanlığı, bilim ve teknolojinin orduya en iyi şekilde uygulanması için ARPA (Advanced Research Projects Agency) isimli proje başlatmıştır. ARPA projesi bu ağı desteklemiş ve projeye ARPANET adı verilmiştir. İlk bilgisayar ağı 1969'da California'da kurulmuştur. Güney Amerika'da bulunan dört büyük bilgisayar birleştirilmiştir. 1972 yılında elektronik posta kavramı ortaya çıkmıştır. 1976'da radyo ve uydu bağlantıları sayesinde ABD ve Amerika kıtası bu ağ üzerinde birleştirilmiştir. 1980'lerde soğuk savaşın bitmesi ile akademik ve ticari çevreler bu bilgisayar sistemine ilgi göstermeye başlamıştır (14).

Başlangıç dönemlerinde internet sadece elektronik posta amacıyla kullanılıyordu. 1991'de Tim Barnes Lee, world wide web'i (www) oluşturdu. Bu sistem "hypertext" olarak adlandırılan daha görsel bir temele dayanıyordu. Bilgilerin paylaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmıştı. WWW'in ortaya çıkması aynı zamanda ticari çevrelerin bu sisteme ilgisini arttırmıştır. Ticari kurumlar, üniversiteler, organizasyonlar ve devlet kurumları bu gelişime ayak uydurmuşlardır. Bağlantı noktalarına isim verilmeye başlanmış ve bu kurumlar kendi adlarına internet siteleri açmaya başlamışlardır. 1994'te internet üzerinde ilk siber banka kurulmuştur (15).

2.1.2. İnternet Bağımlılığı Tanımı ve Tarihçesi

İnternet bağımlılığı; genel olarak internetin aşırı kullanılması isteğinin önüne geçilememesi, internete bağlı olmadan geçirilen zamanın önemini yitirmesi, yoksun kalındığında aşırı sinirlilik olması ve kişinin iş, sosyal ve aile hayatının giderek bozulması olarak tanımlanabilir (14).

Aşırı internet kullanımı davranışını açıklamak için kullanılan kavramlar üzerinde araştırmacılar arasında fikir birliği sağlanamamıştır. Sorun oluşturacak düzeyde internet kullanımını tanımlamak için araştırmacılar farklı terimleri kullanmışlardır. Bunlar internet bağımlılığı (16), patolojik internet kullanımı (17), problemli internet kullanımı (18), kompulsif internet kullanımı (19) olarak sayılabilir. Sorun oluşturacak düzeydeki internet kullanımı davranış örüntüsü ya da internet bağımlılığı davranışsal bağımlılıklar kategorisinde değerlendirilmiştir (20).

Davranışsal bağımlılıklarda kimyasal madde kullanımı yoktur. Davranışsal bağımlılıklar, alkol-madde bağımlılığında olduğu gibi, bağımlılığın ana bileşenleri olan aşırı zihinsel uğraşı, duygudurum değişkenliği, tolerans, yoksunluk, kişilerarası çatışma ve yineleme belirtileri gösterirler (21). Davranışsal bağımlılıklar DSM-IV'te (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th Edition) dürtü kontrol bozuklukları olarak değerlendirilmektedir. Young, internetin patolojik kumar oynama gibi bir bağımlılık oluşturduğunu ve internet bağımlılarının dürtü kontrol bozukluğu belirtileri gösterdiğini ifade etmiştir. Ancak DSM IV'te tanımlanan bağımlılık tanı kriterleri sadece kimyasal madde kullanımı içeren bağımlılıklar için belirlenmiştir ve bu bağımlılık kriterleri, davranışsal bağımlılıkları kapsamamaktadır. Young'a göre herhangi bir madde kötüye kullanımını içermeyen ve internet bağımlılığına en yakın bozukluk, DSM IV'te dürtü kontrol bozuklukları başlığı altında yer alan patolojik kumar oynamadır. Young patolojik kumar oynama tanı ölçütlerini patolojik internet kullanımına uyarlamış ve "internet bağımlılığı" için tanı ölçütlerini oluşturup yayınlamıştır (14, 22).

Geçmiş dönemlerdeki psikiyatrik tanı sistemlerinde kullanılmakta olan "madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı" tanı kategorisi, DSM V'te "Madde ile İlişkili Bozukluklar ve Bağımlılık Bozuklukları" tanı kategorisi olarak değiştirilmiştir. Madde ile ilişkili olmayan kumar oynama bozukluğu bu tanı kategorisi altına girmiştir.

Böylece madde ile ilgili bozuklukları kapsayan bağımlılık kavramı, madde kullanımı ile ilişkili olmayan davranışları da içerisine almıştır. Gelecekte yapılacak klinik çalışmalarla internette oyun bağımlılığının ayrı bir tanı kategorisi olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir (23). Alışveriş, internet ve akıllı telefon bağımlığı gibi ödül sistemini uyaran yineleyici ve kompulsif davranış örüntülerinin sonraki yıllarda DSM kapsamına girebilmesi ve tanı ölçütlerinin belirlenebilmesi için bu bozuklukların işlevselliği bozacak düzeyde sürekli ve yineleyici olduklarını gösteren daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu bildirilmektedir (24).

2.1.3. Epidemiyoloji

Farklı ölçütlerle de olsa bugüne kadar gençlerde yapılan çalışmalar internet bağımlılığı yaygınlığının %0,9-38 ve online anketler kullanılarak yapılan çalışmalarda %3,5-18 arasında olduğunu göstermektedir (25). Genel olarak erkeklerde kızlara oranla 2-3 kat daha fazla görülmektedir. İnternetin problemli kullanımı genç popülasyonda daha çok gözlenmektedir. Tablo 1'te internet bağımlılığının yaygınlığı ile ilgili bazı çalışmaların verileri özetlenmiştir. Farklı ülkelerde yapılan bu çalışmaların sonuçlarına göre internet bağımlılığı dünyada yaygın olarak gözlenen bir problemdir (26). Standart bir tanımlama olmaması, farklı ölçeklerin kullanılması, ölçeklerde farklı kesme değerlerinin olması internet bağımlılığının prevalansının belirlenmesini zorlaştırmaktadır (27).

Tablo 1. Çeşitli ülkelerde internet bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalar

Çalışma	**Ülke**	**Örneklem**	**Yaygınlık**
Chou ve Hsiao (2000) (28)	Tayvan	910 üniversite öğrencisi	İB: %5.9
Morahan-MartinveSchumaher (2000) (17)	ABD	277 üniversite öğrencisi	İB: %8.1
Yoo ve ark. (2004) (29)	Kore	535 ilkokul öğrencisi	İB: % 0.9 OİB: %14
Kaltiala-Heino ve ark (2004) (30)	Finlandiya	7229 ergen	Erkekler: %1.75 Kızlar: %1.4
Johansson ve Gotestam (2004) (31)	Norveç	3237 ergen	İB: %1.98 (Erkek:%2.41, Kız:%1.51)
Kim ve ark. (2006) (32)	Kore	1553 lise öğrencisi	İB: % 1.6 OİB: %37.9
Bayraktar ve Gün (2008) (33)	Kuzey Kıbrıs	686 lise öğrencisi	İB: %%1.1
Tahiroğlu ve ark. (2009) (34)	Türkiye	3975 üniversite öğrencisi	OİB: %7.6
Canbaz ve ark. (2009) (35)	Türkiye	1315 lise öğrencisi	İB: %1.2 OİB: %19.9
Choi ve ark (2009) (36)	Kore	2339 lise öğrencisi	İB: %2.5 OİB: % 53.7
Canan ve ark. (2010) (37)	Türkiye	300 lise öğrencisi	OİB: %11.6
Dalbudak ve ark 2014 (38)	Türkiye	271 üniversite öğrencisi	İB: %19.9 OİB: %38.7
Średniawa ve ark (2015) (39).	Polonya	200 lise öğrencisi	İB: %7
Chérif ve ark (2015) (40)	Fransa	587 ergen	İB: %18,05
Alpaslan ve ark (2015) (41)	Türkiye	583 ergen	İB: %10,1
İB: İnternet Bağımlılığı, OİB: Olası İnternet Bağımlılığı			

2.1.4. Etyoloji

İnternet bağımlılığı sorun olarak kabul edilmesine rağmen bu sorunun nasıl ve neden ortaya çıktığı tam olarak açıklanmış değildir. İnternet bağımlılığının etiyolojisinin diğer psikiyatrik hastalıklarda olduğu gibi multifaktöriyel olduğu düşünülmektedir (42). Etiyoloji konusunda bir takım teoriler öne sürülmüştür.

2.1.4.1. Bilişsel Davranışçı Teori

Davis, internet bağımlılığının etiyolojisinde bilişsel modeli açıklamıştır. Bu teoriye göre anormal bilişlerden kaynaklı davranışlar ve bu davranışların internet ortamında pekiştirilmesi sonucunda internet bağımlılığı gelişmektedir (18).

Kişinin kendisi ve dünya hakkında olumsuz bilişleri, düşük benlik saygısı davranışlar öncesinde oluşmaktadır. Olumsuz bilişler sonucu oluşan duygular ile baş edebilmek için birey interneti kullanmaktadır. İnternet ortamında karşılaşılan pekiştirici faktörler, internete olan bağımlılık sürecini hızlandırmaktadır. İnternet ortamında bilişsel yapılanmada değişiklikler olmaktadır. Bu süreç sonucunda en sık oluşan kendisi ile ilgili bilişsel şemalar "Ben sadece internette iyiyim, internette olmadığım zaman değersizim, ama internette önemli bir bireyim, internette olmadığımda başarısızım." şeklindedir. Dünya ile ilgili olarak oluşan bilişsel şemalar "Saygı duyulduğum tek yer internet, internette olmadığım zaman kimse beni sevmiyor, internet benim tek arkadaşım, insanlar bana internet ortamı dışında kötü davranıyor." şeklindedir. Bu yeni bilişsel yapılanma internet bağımlılığı ile sonuçlanmaktadır (18).

Davis, problemli internet kullanımını özgül ve genel problemli internet kullanımı olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Özgül problemli internet kullanımını, internetin belirli bir işlevinin aşırı kullanımı olarak ifade etmiştir. Örneğin patolojik kumar oynama tanısı olan bir kişi internet üzerinden kumar oynayabileceğini keşfedebilir ve sanal kumar bağımlılığı geliştirebilir. Genel problemli internet kullanımında ise kişi internette amaçsızca ve fazla vakit geçirmektedir. Genel problemli internet kullanımında sosyal izolasyon daha ön plandadır. Aşırı e-posta kullanımı, sohbet odalarına katılma genel patolojik internet kullanımına örnek olarak verilebilir (18).

2.1.4.2. Nörobiyoloji

Davranışsal bağımlılıkların nörobiyolojisi ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, kompulsif internet kullanımı davranışının nörobiyolojisini anlamakta yol gösterici olmuştur (43). Araştırmacılar internet ve video oyunlarının aşırı kullanımının ödüllendirici bir davranış olarak algılanabileceği belirtmişlerdir. İnternet aşırı kullanımı, öğrenme mekanizmaları aracılığıyla gelişen ve bazı negatif duygularla baş etmede kullanılan yetersiz bir baş etme yöntemi olduğu öne sürülmüştür (44).

Hazzın nöronal mekanizmalarının, beyindeki ödül ve öğrenilmiş davranışın pekiştirilme mekanizmaları ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir. Ventral tegmental

alandan mezolimbik ve mezokortikal alanlara uzanan dopaminerjik nöronların birçok psikoaktif madde tarafından aktive edilebiliyor olması, dopaminerjik nöronlarının ödül-bağımlılık sistemlerindeki rolünü güçlendirmektedir. Bu nedenle dopamine haz molekülü ya da antistres molekülü denilmektedir. Dopamin sinaptik aralığa salındığında birçok dopaminerjik reseptörü (D1, D5) stimüle ederek stresin azalmasını ve kişinin kendini daha iyi hissetmesini sağlamaktadır (45).

Dopamin D2 reseptörü A1 aleline sahip bireylerde, D2 reseptör yoğunluğunun azalmış olduğu gözlenmiştir. Bu durumun madde bağımlılığı, patolojik kumar oynama, seks bağımlılığı, antisosyal davranış örüntülerine neden olabileceği ileri sürülmüştür. Bazı çalışmalarda davranışsal bağımlılık olan patolojik kumar oynama ve madde bağımlılığının biyolojik olarak ortak patolojiye sahip olduğu gösterilmiştir. Buradan yola çıkarak davranışsal bağımlılık olan internet bağımlılığının da aynı patolojiye sahip olabileceği ileri sürülmüştür (46-48).

Oyun amaçlı aşırı internet kullanımı olan bireylerde yapılan bir görüntüleme çalışmasında, bu bireylerin beyinlerinde normal kişilere göre sağ orta orbitofrontal girus, sol kaudat nukleus ve sağ insulada artmış glukoz metabolizması, her iki postsantral girus, sol presantral girus ve bilateral oksipital giruslarda azalmış glukoz metabolizması tespit edilmiştir. Bu bulgular, dürtü kontrol bozuklukları, madde bağımlılığı ve madde kullanımı olmayan bağımlılıklar ile ilgili görüntüleme çalışmalarının bulguları ile karşılaştırılmış ve bulguların benzer olduğu gösterilmiştir (49). İnternet bağımlılığı olan bireylerde beynin gri cevherinin incelendiği bir çalışmada, internet bağımlılarının sol anteroposterior singulat korteks, sol posterior singulat korteks, sol insula ve sol lingual girus bölümlerinde gri cevher hacminde azalma olduğu saptanmıştır (50).

2.1.4.3. Sosyal Beceri Eksikliği Teorisi

Davis'in bilişsel davranışçı modeli temel alınarak geliştirilmiş bir teoridir. Depresyon, sosyal izolasyon gibi problemleri olan kişilerin sosyal iletişim ile ilgili olumsuz bilişleri vardır. Bu kişilerin yüz yüze iletişim yerine daha az tehdit edici olarak algıladıkları sanal iletişimi tercih ettikleri ileri sürülmektedir. İnternet, bireylere iletişim kurdukları kişiler üzerinde etki bırakabilmek için kendi özelliklerini

gizleyebilme ve kendisinde olmayan özellikleri varmış gibi gösterebilme imkanı sağlamaktadır. İnternet kullanımı sonrası bu kişilerde sanal iletişimin kolay, daha az riskli, daha heyecanlı olduğu ile ilgili yeni bilişsel şemalar oluşmaktadır. Bu teori, önce internet aşırı kullanımı sonrasında internet bağımlılığı geliştiğini savunmaktadır (51).

2.1.5. İnternet Bağımlılığı Tanı Ölçütleri

İnternet bağımlılığının tanı ölçütleri hakkında henüz ortak bir karar oluşturulmamıştır. Konuyla ilgili farklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir (44).

2.1.5.1. Goldberg'in İnternet Bağımlılığı İçin Tanı Ölçütleri

İnternet bağımlılığıyla ilgili ilk değerlendirme ölçeği Goldberg tarafından hazırlanmıştır. Goldberg, internet bağımlılığı tanı kriterlerini DSM-IV madde bağımlılığı tanı kriterlerini göz önünde bulundurarak oluşturmuştur (52) (Tablo 2).

Tablo 2. Goldberg'in internet bağımlılığı tanı kriterleri

On iki aylık bir dönem içinde herhangi bir zaman diliminde ortaya çıkan aşağıdakilerin 3'ü veya daha fazlası ile kendini gösteren, klinik olarak belirgin bir bozulmaya ya da sıkıntıya yol açan uygunsuz internet kullanımı; **1.** Aşağıdakilerden biriyle tanımlanan tolerans gelişimi. **a.** İstenen keyfin alınabilmesi için belirgin olarak artmış internet kullanım süresi **b.** Sürekli olarak aynı sürelerde internet kullanımı ile alınan keyifte azalma olması **2.** Aşağıda tanımlanan şekilde yoksunluk gelişmesi. Ağır ve uzun süreli internet kullanımı sonunda aşağıdakilerden en az 2 tanesinin günler içinde ortaya çıkması ve kişilerin bunlardan dolayı iş, sosyal ve önemli işlevsel alanlarda sıkıntı yaşaması. **a.** Psikomotor ajitasyon **b.** Bunaltı **c.** İnternette neler olduğu hakkında takıntılı düşünceler **d.** İnternet hakkında fanteziler ve hayal kurma **e.** İsteyerek ya da istemeyerek tuşlara basma hareketi yapma **f.** Bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için internete veya benzeri servislere bağlanma **3.** İnternet kullanımı genellikle planlandığından daha uzun süre alır. **4.** İnternet kullanımını bırakmak veya denetim altına almak için sürekli bir istek veya boşa çıkan çabalar vardır. **5.** İnternet ile ilgili eylemlere çok uzun süreler ayrılır (kitap almak, yeni web tarayıcıları ve programları denemek, dosyaları düzenlemek vb). **6.** İnternet kullanımı nedeniyle önemli toplumsal, mesleki etkinlikler veya boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır veya azaltılır. **7.** İnternet kullanımı yol açtığı sorunlara (uykusuzluk, evlilik problemleri, işe ve randevulara geç kalma vb) rağmen aşırı olarak devam eder.

2.1.5.2. Young'un İnternet Bağımlılığı için Tanı Ölçütleri

Young, internet bağımlılığı için tanı ölçütlerini DSM-IV'te yer alan patolojik kumar oynama tanı kriterlerini göz önüne alarak oluşturmuştur. Patolojik kumar oynama için toplam 10 tanı kriteri bulunmaktadır. İki tanı kriteri internet bağımlılığına uyarlanamadığı için çıkarılmıştır. Young'un tanımladığı 8 tanı kriterinden 5 tanesinin bulunması durumunda kişi internet bağımlısı olarak nitelendirilebilmektedir (16) (Tablo 3).

Tablo 3. Young'un internet bağımlılığı tanı kriterleri

1. İnternet ile ilgili aşırı zihinsel uğraşı (sürekli olarak interneti düşünme, internette yapılan aktivitelerin hayalini kurma, internette yapılması planlanan bir sonraki etkinliği düşünme, vb)
2. İstenilen keyfi alabilmek için giderek daha fazla süre internet kullanma ihtiyacı duyma
3. İnternet kullanımını kontrol etme, azaltma ya da tamamen bırakmaya yönelik başarısız girişimlerin olması
4. İnternet kullanımının azaltılması ya da tamamen kesilmesi durumunda huzursuzluk, çökkünlük ya da kızgınlık hissedilmesi
5. Başlangıçta planlanandan daha uzun süre internette kalma
6. Aşırı internet kullanımı nedeniyle aile, okul, iş ve arkadaş çevresiyle sorunlar yaşama, eğitim veya kariyer ile ilgili bir fırsatı tehlikeye atma ya da kaybetme
7. Başkalarına (aile, arkadaşlar, terapist, vb) internette kalma süresi ile ilgili yalan söyleme
8. İnterneti problemlerden kaçmak veya olumsuz duygulardan (çaresizlik, suçluluk, çökkünlük, kaygı) uzaklaşmak için kullanma

2.1.5.3. Tao ve Arkadaşlarının İnternet Bağımlılığı için Tanı Ölçütleri

Tao ve arkadaşları tarafından 2010 yılında geliştirilmiştir. Tanı kriterleri; semptom, işlevsellikte bozulma, süre ve dışlama kriterleri olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır. Bu kriterler arasında problemli kullanım süresinin belirtilmesi oldukça dikkat çekicidir (53) (Tablo 4).

Tablo 4. Tao ve arkadaşlarınıin internet bağımlılığı için tanı kriterleri

A. Semptom Kriteri
Asağıdakilerden hepsi olmalıdır:

- İnternetle ilgili aşırı zihinsel uğraşı
- Çekilme belirtileri, internetin kesilmesinden birkaç gün sonra disfori, anksiyete, irritabilite veya sıkılma hissinin olması

Asağıdakilerden en az birinin (veya daha fazlasının) olması:

- Tolerans ya da doyum sağlama amacıyla internet kullanımında belirgin artış
- İnternet kullanımını bırakmak veya denetim altına almak için sürekli bir istek ya da başarısız çabaların olması
- İnternet kullanımının yol açtığı devamlı veya tekrarlayıcı fiziksel veya psikolojik problemlere rağmen internet kullanımına devam edilmesi
- Kullanımın direk bir sonucu olarak internet dışındaki aktivitelere ilgi ve istek kaybı
- İnterneti disforik duygudurumdan (örneğin çaresizlik, suçluluk, kaygı gibi) kaçınmak veya rahatlamak için kullanma

B. Dışlama Kriteri
Aşırı internet kullanımı psikotik bozukluk veya bipolar I bozukluk ile daha iyi açıklanamaz.

C. Klinik Olarak Önemli Derecede Bozulma Kriteri
Önemli bir ilişki, iş, eğitim veya mesleki fırsatları kaybetmeyi içerecek düzeyde işlevsel bozulmalar

D. Süre Kriteri
İnternet bağımlılığı, günlük en az 6 saat kullanım ile (iş/akademik amaçlı kullanım hariç) en az 3 ay sürmelidir.

2.2. Saldırganlık

2.2.1. Saldırganlık Kavramı

Saldırganlık, canlı veya cansız herhangi bir varlığa karşı fiziksel ve/veya duygusal zarar vermeyi amaçlayan her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar saldırganlıkla ilgili farklı tanımlamalar yapmıştır (54).

Freedman, saldırganlığın en yalın tanımının "başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış" olduğunu ancak bu tanımın saldırganca özellikler taşımayan birçok davranışın saldırganlık olarak nitelendirilmesine yol açacağını belirtmiştir. Bu nedenle saldırganlık davranışını tanımlamada amacında olması gerektiğini ifade etmiş ve saldırganlığı "başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü davranış" olarak yeniden tanımlamıştır (55).

Bandura'ya göre bir davranışın saldırgan davranış olarak kabul edilmesi, bireyin ya da içinde yaşanılan toplumun değer yargılarına bağlıdır. Bandura'ya göre saldırganlık, toplumsal açıdan saldırgan olarak nitelendirilen zarar verici ve yıkıcı davranışlardır (56). Berkowitz'e göre saldırganlık, başka bir bireye/nesneye zarar verme amacıyla yapılmış davranış biçimidir (8).

Saldırganlık ile ilgili yapılan çalışmalar, saldırganlığın her zaman açık ya da örtük bir tehdide karşı verilen bir tepki olmayıp bazı hastalıkların da (epilepsi, alkolizm, şizofreni, vb.) bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek davranışlar olduğunu göstermiştir. Psikiyatride saldırganlık, hem DSM-IV hem de ICD-10'da ayrı bir bozukluk olarak tanımlanmamıştır. Saldırganlığın özellikle psikiyatrik bozukluklarda sık görülen bir semptom olduğu bildirilmektedir (57).

2.2.2. Saldırganlık Türleri

Dodge ve Coie proaktif ve reaktif saldırganlık olmak üzere iki tür saldırganlıktan söz etmektedirler. Reaktif saldırganlık, kuramsal temelini engellenme-saldırganlık hipotezinden almaktadır ve sezilen bir tehdide, düşmanlık niyeti taşıyan belirli ya da belirsiz davranışlara karşı verilen koruyucu/savunmacı tepki olarak tanımlanmaktadır. Proaktif saldırganlık, kuramsal temelini sosyal öğrenme modelinden almaktadır ve ortada herhangi bir kışkırtıcı etken olmadan başkalarına karşı zarar verme, üstünlük ya da baskı kurmayı amaçlayan davranış olarak tanımlanmaktadır (58).

Freedmen, Sears, Carlsmith; saldırganlığı özgeci saldırganlık, düşmanca saldırganlık ve izin verilmiş saldırganlık olmak üzere üçe ayırmıştır. Özgeci saldırganlık, kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde toplumsal olarak onaylanan saldırganlık olarak tanımlanmaktadır. Düşmanca saldırganlık, toplumsal olarak onaylanmayan, kışkırtılma ya da tahrik edilmenin olmadığı suç eylemleri olarak tanımlanmaktadır. İzin verilmiş saldırganlık ise toplumsal kuralların gerekli kılmadığı fakat toplumsal kurallar çerçevesi dışına taşmayan, kabul edilmiş ahlaki standartlara ters düşmeyen saldırgan eylemleri içine alır (59).

Fromm saldırganlığı, savunucu ve yıkıcı saldırganlık olmak üzere ikiye ayırmıştır. Savunucu saldırganlık, yaşama yönelik tehdit algısı oluştuğu zaman ortaya

çıkan ve kalıtımsal olarak programlanmış, insanda ve hayvanda ortak olarak bulunan bir saldırma tepkisi olarak tanımlamaktadır. Savunucu saldırganlık, tehdit ortadan kalktığında biter. Yıkıcı saldırganlık ise insan türüne özgü, kalıtımsal olarak programlanmamış, hiçbir amacı olmayan ve haz verici olan bir saldırganlık olarak tanımlanmıştır (54).

Buss, saldırganlığı fiziksel ve sözel boyutu ile ele almaktadır. Bununla birlikte saldırganlık, aktif/pasif ve doğrudan/ dolaylı olarak kendini göstermektedir. Buss'a göre hayvanlar genel olarak saldırganlığı aktif, fiziksel ve doğrudan göstermektedir. İnsanlar ise saldırganlığı daha çok pasif ve dolaylı bir şekilde dışa vurmaktadırlar. İttirmek, baskı yapmak, çekiştirmek, vurmak, ısırmak, vb. davranışlar yoluyla kurbana zarar vermek fiziksel saldırganlık olarak tanımlanırken, sözel iletişim yoluyla karşıdaki kişiyi incitmek ve ona zarar vermek sözel saldırganlık olarak tanımlanmıştır. Aktif saldırganlık, amaca yönelik bir aktif davranış olup saldırganın kurbana zarar verme amacı esastır. Pasif saldırganlık ise aktif saldırganlığın tersi olarak karşıdaki kişiye aktif olarak zarar vermek yerine karşıdakinin amacını gerçekleştirmesini engelleme olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan saldırganlık, kurbanı kışkırtmaya veya öfkelendirmeye neden olabilecek uyaranların doğrudan kurbana gönderilmesi sonucunda oluşan saldırganlık türü iken dolaylı saldırganlık, dolaylı yollarla karşıdaki kişiye zarar verici uyaranların gönderilmesi olarak tanımlanmaktadır (60).

2.2.3. Saldırganlık Kuramları

2.2.3.1. İçgüdü Kuramları

Saldırganlık davranışını ilk açıklamaya çalışan kuramlar içgüdü kuramlarıdır. İçgüdü kuramcılarının temel varsayımları saldırganlık davranışının tüm türlerde gözlenmesine dayanmaktadır. İçgüdü kuramcılarına göre saldırganlık, doğuştan gelen ve insanın doğasında var olan içgüdüsel bir davranıştır (61). Bu bölümde iki içgüdü kuramı açıklanacaktır.

2.2.2.1.1. Psikanalitik Kuram

Freud tarafından geliştirilen bu kurama göre insan davranışları, iki temel içgüdü tarafından yönlendirilir. Bunlar yaşam içgüdüsü ve ölüm içgüdüsüdür. Yaşam içgüdüsü bireyin yaşamının ve soyununun devamlılığını sağlar. İki temel içgüdü sürekli çatışma halindedir. Ölüm içgüdüsü baskın olunca birey, kendisini cezalandırmaya yönelir. İnsanlarda yaşam içgüdüsü, ölüm içgüdüsünü baskı altında tutar. Böylece ölüm içgüdüsünün zarar verme amacını gerçekleştirmesini engeller. Ölüm içgüdüsünün bir türevi saldırganlıktır. Bireyin kendisine yönelik olan zarar verici eğilimlerin dışa yönetilmesi sonucu saldırganlık ortaya çıkar (62).

Yaşam içgüdüsü gibi ölüm içgüdüsünün de enerjisi olduğu için tamamen engellenmesi ya da ortadan kaldırılması mümkün değildir. Bu nedenle yıkıcı enerji, dış dünyadaki insan ve eşyalara yöneltilerek serbest bırakılır ve saldırganlık ortaya çıkar. Bu kurama göre saldırganlık insan doğasında vardır ve saldırganlık içgüdüsü tamamen ortadan kaldırılamaz sadece farklı alanlara yönlendirilir (63).

2.2.3.1.2. Etiyolojik Kuram

Hayvan davranışlarını inceleyen Konrad Lorenz tarafından ileri sürülmüştür. Psikanalitik kuram ile etiyolojik kuramın ortak noktası, bu iki kuramın saldırganlığın doğuştan var olduğunu savunmasıdır. Psikanalitik kuramdan farklı olarak etiyolojik kurama göre saldırganlık, organizmanın uyumunu kolaylaştıracak olumlu bir özelliktir (64).

Lorenz, saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ve hedeflerin uzaklaştırılması durumunda hayvanların bu içgüdünün etkisiyle saldırganlıkta bulunduklarını ifade etmektedir. Lorenz'e göre, sinir sisteminde sürekli olarak biriken enerji dışarı çıkmalıdır. Dışardan bir uyaran gelmese bile bir süre sonra bu enerji kendiliğinden patlayacak ve saldırganlık ortaya çıkacaktır. Saldırganlığın yöneldiği hedef, saldırganlığın gerçek nedeni değil sadece görünürdeki sebebidir. İnsanlar, haksızlık, baskı, zulüm ve savaş olduğu için saldırganlaşmayıp gerçekte saldırgan oldukları için savaşmaktadırlar. Bireyleri saldırgan davranışlarda bulunmaya iten

saldırganlık enerjisinin boşalmasını sağlayacak bazı faaliyetler, bu tür davranışları bir dereceye kadar kontrol altına alabilir (65).

2.2.3.2. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

Engellenme-saldırganlık kuramı Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears tarafından ortaya atılmıştır. Kuramın temelini engellenme kavramı oluşturmaktadır. Engellenme kavramı, bireyin zevk alacağını düşündüğü hedefe ulaşmasını önleyen etmenlerle karşılaşması olarak tanımlanmaktadır. Engellenme-saldırganlık kuramı üç temel varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayım, tüm engellenmeler saldırganlıkla sonuçlanır. İkincisi, bütün saldırgan davranışların öncesinde mutlaka engellenme vardır. Üçüncüsü ise saldırganlık davranışının ortaya çıkması saldırganlık dürtülerinin azalmasını sağlar (66).

Engellenme-saldırganlık kuramına göre saldırganlık dürtüsünden kaynaklanan gerilim, engellenme kaynağına yönlendirilerek azaltılmaya çalışılmaktadır. Miller'e göre her engellenme, mutlaka saldırganlıkla sonuçlanmak zorunda değildir. Engellenmeye farklı tepkiler verilebilir. Kişinin engellenmeye göstereceği tepki, kişilik yapısı, geçmiş deneyimleri, olaya yüklediği anlam ve beklentileriyle ilişkilidir. Engellenme kaynağı ile baş edilemezse saldırganlık dürtüsü engellenme kaynağından farklı bir kaynağa yönlendirilmekte ve saldırganlığın yol açtığı gerilim azaltılmaktadır (54).

2.2.3.3. Bilişsel Çağrışım Kuramı

Leonard Berkowitz tarafından geliştirilen bilişsel çağrışım kuramına göre saldırganlık, bireyin yaşadığı durumların olumsuz duygulara yol açması sonucu ortaya çıkmaktadır. Engellenme, olumsuz duygulara yol açan etkenlerden yalnızca birisidir. Yaşanan olay sonucu olumsuz duygu ne kadar güçlü olursa saldırganlık davranışı ortaya çıkma olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır. Herhangi bir durumun sonucu olumsuz duygular ortaya çıkmakta ve bireyler bu olumsuz duygularını belirli düşünceler, fizyolojik tepkiler ve tepkisel davranışlarla ilişkilendirerek belleklerinde kodlamaktadırlar. Bu bilişsel çağrışımlar zamanla ve kullanıldıkça güçlenmektedir. Çağrışımlar güçlendiğinde, birisinin aktif olması diğerinin daha kolay aktif olmasını

sağlar. Bu kurama göre bilişteki bu çağrışımların aktif olması için bireyin çevresinden herhangi bir uyaran alma zorunluluğu yoktur. Saldırganlık hakkında düşünmek bile bu çağrışımların aktif olması için yeterlidir (67, 68).

Olumsuz koşulların yol açtığı olumsuz duygular, kaçma ve savaşma eğilimi ile ilgili bellekteki duyguları, düşünceleri, davranışları ve fizyolojik tepkileri aktive hale getirmektedir. Savaşma tepkisiyle ilişkili çağrışımlar dürtüsel öfke duygusunu, kaçma tepkisiyle ilişkili çağrışımlar ise dürtüsel korku duygusunu oluşturmaktadır. Bu tepkiler saldırganlıktaki ilk adımları belirlemektedir. Bu aşamada tepkisel süreç, yüksek düzeyli bilişsel süreçler tarafından düzenlenememektedir. Bireylerin rutin etkinlikler içerisine girdiği ve bundan dolayı duygu, düşünce ve eylemlerini bilinçli olarak gözlemleyemediği zamanlarda dürtüsel saldırganlık ortaya çıkmaktadır (8).

Bilişsel çağrışım kuramı değer biçme gibi yüksek düzeyli bilişsel süreçlere de vurgu yapmaktadır. Yüksek düzeyli bilişsel süreçler bireyin kendi duygu, düşünce ve davranışlarına yönelmesi ile devreye girmektedir. Yüksek düzeyli bilişsel süreçlerin bilişsel kontrol mekanizmalarını içermesinden dolayı olumsuz duygular her zaman saldırganlık ile sonuçlanmamaktadır (54).

2.2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramları

Öğrenme kuramları saldırganlığı dış etmenlerin ortaya çıkardığı bir davranış olarak açıklamaktadır. Dışsal etmenler olarak geçmiş yaşantılar ve öğrenmeleri içermektedir. Saldırganlığı öğrenme ile açıklayan kuramlar edimsel koşullanma ve sosyal öğrenme kuramıdır (54).

Albert Bandura tarafından ortaya atılan sosyal öğrenme kuramına göre, insanlar saldırganlık içgüdüsü ile doğmazlar. Ne zaman, kime karşı ve nasıl saldırgan davranışlarda bulunacaklarını sosyalleşme sürecinde öğrenirler. Bandura saldırganlık davranışını, üç aşamada ele almaktadır. Bunlardan birincisi saldırganlığın gelişimi; ikincisi saldırganlığı ortaya çıkaran faktörler ve üçüncüsü de saldırganlığın ortaya çıkışından sonra nasıl süreklilik geliştirdiğidir. Bu öğrenme temel olarak pekiştirme ve model alma olmak üzere iki mekanizma yoluyla gerçekleşir (56).

Model alma bir çocuğun davranışının gelişiminde önemli rol oynayan taklit sürecidir. Çocukların öncelikle en fazla taklit ettikleri kişiler bakım verenlerdir. Bu nedenle bir çocuk için ilk yıllarda temel model aldığı kişiler anne ve babalardır. İlerleyen dönemlerde televizyonlar, kitaplar ve diğer medya kaynakları da çocuklar açısından rol modeli olabilmektedir. Pekiştireçlerin saldırganlık davranışının süreklilik kazanmasında önemli rolü vardır. Birey, saldırganlık tepkisi sonucunda başkası tarafından ya da içsel bir doyum yoluyla ödüllendirilir ise yeni durumlarda bireyde saldırgan tepkiler beklenebilir. Eğer birey saldırganca tepkiler nedeniyle cezalandırılır ise bireyin bu tür tepkileri tekrarlama olasılığı düşük olacaktır (56).

2.2.3.5. Bilgi İşleme Kuramı

Nicki R. Crick ve Kenneth A. Dodge tarafından geliştirilmiş olan bilgiyi işleme kuramına göre bireylerin bilişsel kapasiteleri ve bilgi işleme süreci, öğrenme ve tepki süreçlerinin gelişimini etkilemektedir. Bu kurama göre saldırganlığın nedeni sosyal bilgiyi işlemedeki aksaklıklardır.

Bilgi işleme kuramına göre sosyal ortamdan edinilen ipuçlarının davranışa dönüştürülmesi altı basamakta oluşmaktadır. Bu basamaklar; dışsal ve içsel ipuçları kodlama, ipuçlarını yorumlama, ipuçlarının zihinsel temsilleri oluşturup amaçları belirleme, uzun süreli bellekteki tepkilere ulaşma veya tepkiyi yeniden yapılandırıp en uygun tepkiyi seçme ve en uygun tepkiyi davranışa dönüştürmedir. İlk iki basamakta kişi, durumun içsel ve dışsal ipuçlarından gerekli olanlara dikkat etmekte (seçici dikkat) ve daha sonra bunları kodlayıp yorumlamaktadır. Üçüncü basamakta, duruma ilişkin amaç belirlenmeye çalışılmaktadır. Dördüncü basamakta, bellekteki tepkilere erişilir ya da ipuçlarından yararlanılarak yeni tepkiler üretilir. Beşinci basamakta uzun süreli bellekten çağrılan ya da yeni oluşturulan tepkiler değerlendirilir. Bu basamakta bireyin tepkiyi davranışa dönüştürerek elde etmek istediği amaçlar ve tepkiyi davranışa dönüştürebilme inancı önemlidir. Altıncı basamak ise davranışın ortaya çıktığı basamaktır (69).

2.2.3.6. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuramı savunanlar, saldırganlık davranışlarının biyolojik ve genetik faktörlerden bağımsız olmadığını ve içgüdülerin yanı sıra biyolojik donanımların etkisiyle saldırgan davranışlar ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir (61). Saldırganlığın genetik geçişini araştıran araştırmalarda, saldırganlığın %28-47 arasında genetik geçişi olduğu gösterilmiştir (70).

Bu konuda yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Dürtüsel şiddet içerikli suç işleyenlerde beyin omurilik sıvısında serotoninin metaboliti olan 5-Hidroksi İndol Asetik Asit (5-HIAA) düzeylerine bakılmış ve seviyelerinin düşük olduğu bulunmuştur. Dürtüsel şiddet içerikli suç işleyenlerde yapılan başka bir çalışmada serotoninin metabolize edilmesinde rol oynayan triptofan hidroksilaz (TPH) enzimi ile ilgili gen bölgesinde daha fazla polimorfizm olduğu saptanmıştır (71). Antisosyal kişilik bozukluklarında saldırganlık düzeyleri ve beyin omurilik sıvısı (BOS) vazopressin seviyeleri arasındaki ilişkiyi değerlendiren bir çalışmada saldırganlık düzeyi ile vazopressin pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (72). Dürtüsel şiddet içerikli suç işleyen antisosyal kişilik bozukluğu olan bireylerde, dopamin metaboliti olan homovanilik asitin (HVA) BOS'taki konsantrasyonlarının daha düşük olduğu gösterilmiştir (73). Norepinefrin metaboliti olan 3-metoksi-4-hidroksifenilglikolün (MHPG) BOS seviyeleri ile kişilik bozukluğu olan bireylerin saldırgan davranışları arasında pozitif ilişki saptanmıştır (74). Sporcu bireylerde yapılan bir çalışmada plazmada ölçülen serbest testosteron düzeyi ile saldırgan davranış arasında pozitif korelasyon saptanmıştır. Ayrıca dürtüsel şiddet içerikli suç işleyenlerde BOS serbest testosteron düzeylerinin daha yüksek olduğu gösterilmiştir (75). Şiddet içerikli suç işleyen ve antisosyal kişilik bozukluğu olan kişilerde 24 saatlik idrar serbest kortizol düzeyinin ve BOS kortikotropin düzeyinin daha düşük olduğu bulunmuştur (76).

Saldırganlığın biyolojik temelinin anlaşılmasına yönelik araştırmalar; frontal lob, hipotalamus, limbik sistem ve beyin sapındaki travmaların saldırganlığa yol açtığını göstermiştir. Araştırma sonuçlarına göre prefrontal alanların zarar görmesi davranışlar üzerinde kontrol güçlüğüne neden olmaktadır. Frontal lob lezyonlarında saldırgan davranışlar ortaya çıkmaktadır. Beyin bölgeleriyle ilgili çalışmalar lateral

hipotalamusun uyarılmasının ve limbik sistemdeki ön singulat girusların çıkarılmasının sonucunda da saldırgan davranışların ortaya çıktığı göstermiştir (77).

2.2.4. İnternet Bağımlılığı ve Saldırganlık ile İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, internet bağımlılığı ve saldırganlık ile ilgili yapılan araştırmalar ve sonuçları incelenmiştir.

Yen ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada internet bağımlılığına eşlik eden komorbid psikiyatrik bozukluklar (DEHB, depresif bozukluk, sosyal fobi, düşmanlık) incelenmiştir. Çalışma sonucunda internet bağımlısı olan ergenlerin düşmanlık düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Düşmanlık düzeylerinin yüksek olması kişiler arası ilişkilerde çatışmaya ve dışlanmaya neden olduğu ve düşmanlık düzeyleri yüksek olan ergenlerin gerçek yaşamdaki olumsuzluklardan kaçınmak için internete yönelebileceği ileri sürülmüştür (78).

Ko ve arkadaşlarının yaptığı prospektif bir çalışmada genç ergenlerde (ortaokul öğrencileri) internet bağımlılığının remisyonunu ve insidansını belirleyen faktörler incelenmiştir. Çalışma sonucunda düşük düşmanlık düzeyinin internet bağımlılığının remisyonunda olumlu ve belirleyici bir faktör olduğu bulunmuştur (79).

Xiuqin ve arkadaşlarının yaptığı bir olgu-kontrol çalışmasında internet bağımlılığı olan ergenlerin ebeveyn tutumları, kişilik özellikleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda internet bağımlısı olan ergenlerin belirti tarama listesinin düşmanlık alt ölçeğinden daha fazla puan aldıkları saptanmıştır (80).

Yen ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada internet bağımlısı olan ergenlerin psikiyatrik semptomları incelenmiştir. Çalışma sonucunda internet bağımlısı olan ergenlerin kısa semptom envanterinin düşmanlık alt ölçeğinden daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır. Olumsuz duygularla baş etme yöntemi olarak hostil davranışların sergilenmesinin, internet bağımlısı olan ergenlerin karakteristik bir özelliği olduğu ileri sürülmüştür (81).

Ko ve arkadaşlarının yaptığı kohort tipi bir çalışmada internet bağımlılığı üzerinde psikiyatrik semptomların yordayıcı etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda hem kızlarda hem de erkeklerde saldırganlığın internet bağımlılığı açısından risk

faktörü olduğu bulunmuştur. Bu sonucun ergenlerin gerçek yaşamda ifade edemediği saldırganlık dürtülerini özellikle çevrimiçi oyunlar olmak üzere internet aktivitelerinde kısıtlama olmaksızın gösterebilmesi ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir (82).

Jang ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada Koreli ergenler arasındaki internet bağımlılığı ile psikiyatrik belirtiler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan lojistik regresyon analizinde düşmanlığın olası internet bağımlılığı ve internet bağımlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı saptanmıştır (83).

Lim ve arkadaşlarının yaptığı kesitsel bir çalışmada internet bağımlılığı ile saldırganlık arasındaki neden sonuç ilişkisi yol analizi yöntemi ile incelenmiştir. İnternet bağımlılığı ve saldırganlığın birbirlerini karşılıklı olarak öngördüğü bulunmuştur. Ayrıca saldırganlığın internet bağımlılığını öngörmesinde depresyon, anksiyete ve Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu'nun (DEHB) aracı rol oynadığı saptanmıştır (84).

Ülkemizde yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Çalışma sonucunda internet bağımlılığı ve saldırganlık arasında ilişki olmadığı bulunmuştur. Literatürden farklı bulunan bu sonuç, çalışmadaki internet bağımlısı bireylerin az sayıda olması ve sosyokültürel farklılıklar ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir (10).

2.3. Empati

2.3.1. Empati Kavramı ve Tarihçesi

Empati, bireyin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyarak onun duygularını, düşüncelerini algılaması ve onu anladığını ifade edebilmesidir. Empati, hem bilişsel hem de duygusal bir süreçtir. Tanımından anlaşılacağı gibi empatide duygular çok önemlidir. İnsanın başkalarıyla ilişkilerinin ayırt edici niteliği olarak kabul edilen empatiden yoksunluk, duygudan yoksun olmak gibi değerlendirilmektedir (85).

19. yüzyıl sonlarında Almancada, estetik ve psikoloji alanlarındaki çalışmalarda "einfühlung" kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavramı psikoloji alanında ilk

kullanan Alman psikolog Tpeodor Lipps olmuştur. Lipps'e göre einfühlung tanımı, bir insanın karşısındaki bir nesneyi algılamasıdır. Lipps 1897'den sonraki çalışmalarında nesnelerin yanı sıra insanların algılanması esnasında einfühlung'un ortaya çıkabileceğinden söz etmiştir. 1903 yılındaki makalesinde Lipps, insan için üç farklı bilgiden söz eder. Bunlar, nesnelere ilişkin, kişinin kendisine ilişkin ve diğer insanlara ilişkin bilgilerdir. Diğer insanlara ilişkin bilgileri elde etmenin yolu ise einfühlung'dan yararlanmaktır. Bir insan karşısındaki bir insana kendisini yansıtarak iç taklit yoluyla onunla paralellik kurar ve onu anlamaya çalışır. Bu yaşantıya ise "einfühlung" adı verilir. Böylece insanlar, karşısındakinin iç dünyasına nüfuz etme, onu tanıma fırsatını yakalar. 1909 yılında Titchener, einfühlung terimini, eski Yunanca'da "em" içine, "patheia" ise algılama anlamına gelen kelimelerin birleşimi "empatheia" teriminden yararlanıp ingilizce'ye "empathy" olarak tercüme etmiştir (86).

Farklı yıllardaki empati ile ilgili bilimsel yayınlara bakıldığında farklı araştırmacıların empatiyi farklı şekillerde tanımladıkları görülmüştür. Empati ile ilgili tanımlar başlangıçtan günümüze kadar yıllar boyunca üç temel aşamadan geçmiştir. Başlangıçtan 1960 lı yıllara kadar empati, bilişsel nitelikli bir kavram olarak ele alınmıştır. 196O'lı yıllarda ise empatinin bilişsel boyutunun yanında duygusal boyutu da vurgulanmıştır ve bir kişinin karşısındaki kişi ile aynı duyguları hissetmesi olarak kabul edilmiştir. 1970'lerde anlam daraltılıp bir kişinin belirli bir duygusunu anlama ve durumu ona iletmesi empati olarak tanımlanmıştır.

Carl Rogers'a göre empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak algılaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletme sürecidir (87). Carl Rogers'ın 1970'li yıllarda ulaştığı empati anlayışı, bugün çoğunluğun üzerinde uzlaştığı bir tanıma dönüşmüştür (86).

2.3.2. Empatinin Bileşenleri

Sosyal bilimciler ilk dönemlerde empatinin tek boyutu olan bir kavram olarak kabul görmüştür. Son yıllardaki ortak görüş, empatinin çok boyutlu bir kavram olduğudur. Empati, bilişsel ve duygusal boyutları içeren psikolojik bir yapıdır (88).

Norman Feshbac'a göre empati, hem duygusal hem de bilişsel bir yönü olan bir yapıdır. Duygusal yönünde, bir başkasının mutluluk ve üzüntü gibi duygularına gösterilen duygusal duyarlılık vardır. Bilişsel yönünde ise başkasının bakış açısını üstlenme, başkasının duygudurumunu kavrama vardır (89).

Mark Davis, empatiyi çok boyutlu olarak ele alıp empatinin dört boyutundan bahsetmiştir. Empatinin dört boyutu perspektif edinme, empatik ilgi, kişisel sıkıntı duyma ve fantezidir. Perspektif edinme, bilişsel olarak başkasının dünyaya karşı bakış açısını anlayabilmedir. Empatik ilgi, başkasına merhamet edebilme ve ona karşı duyarlı olabilme durumudur. Kişisel sıkıntı duyma, başkasının kederli durumunun etkisiyle huzursuzluk ve üzüntü hissetmedir. Empatinin fantezi boyutu, kişinin kitaplarda ya da filmlerdeki karakterler ile empati yapabilme yeteneğini ifade eder (90).

Empatinin bileşenleri konusundaki görüş farklılıkları vardır. Günümüzde en yaygın kabul gören görüş ise empatinin bilişsel ve duygusal öğelerden oluştuğudur. Çalışmamızda empati "Bilişsel Empati" ve "Duygusal Empati" olmak üzere iki boyutta incelenecektir.

2.3.2.1. Bilişsel Empati

Bilişsel empati, başkasının rolüne girerek onun ne hissettiğini anlamadır. Empatinin bu boyutu başkasının duygularını fark etme ve diğerlerinin bakış açısını, duygularını yaşamaktan çok duyguları bilişsel olarak algılamayı içerir. Empatinin bilişsel boyutunda bireyin diğer kişiyi anladığını paylaşması gerekli değildir. Empatinin bu boyutu bireylerin sosyal işlevselliğinde etkili olmaktadır (91).

2.3.2.2. Duygusal Empati

Duygusal empati, karşıdakinin yaşantısına duygusal olarak tepki verme, diğerinin duygularını hissetme olarak ifade edilmektedir. Karşımızdakinin rolüne girerek karşımızdakinin ne düşündüğünü anlamak bilişsel bir etkinliktir, karşımızdakinin hissettiklerini aynı şekilde hissetmemiz duygusal bir etkinliktir (92).

Hoffman'a göre empati, kişinin kendi duyguları ile karşısındaki kişinin duyguları arasındaki ilişki sürecidir (93).

2.3.3. Empati Gelişimi

Bebekler dünyaya geldikten sonra diğerlerinin duygularına, yüz ifadelerine tepki verirler. Buradan yola çıkarak bebeklerdeki empatinin doğuştan gelen bir eğilim olabileceği görüşü oldukça yaygındır. Empatik tepkiler, büyüme ile birlikte gelişmektedir. Bebeğin beyni, çevredekilerin verdiği çeşitli ipuçlarına verilen tepkileri algılayarak şekillenmektedir (94).

Empatinin ilk belirtileri bebeklik döneminde gözlenmekte olup araştırmalarda sinir sisteminde başlıca duygusal ifadelerde aktive olan nöronlar olduğu bulunmuştur. Yenidoğan döneminde bebeklerin başka bebeğin ağlamasına ağlayarak karşılık vermesinin, empatinin ilk belirtisi olduğu ifade edilmektedir. Altı aylık bebeklerin ağlayan yaşıtlarına yönelme ve temas etmek istedikleri gözlenmiştir. Bir yaşındaki bir çocuğun, diğerinin ne hissettiğini anlamak için karşısındaki bebeğin hareketlerini taklit ettikleri gözlenmiştir. Çocuklar iki yaşın sonlarına doğru diğerlerinin yaşadıkları duyguları taklit etmeye başlar. Bu yaşta rol oynama yeteneğini kazanan çocuklar, kendi duygularının diğerlerinin duygularından farklı olabileceğini algılamaya başlar. Üç yaş sonrasında çocuklar başka insanların düşüncelerinin kendi düşüncesinden farklı olduğunu anlamaya başlar. Altıncı yaş, bireysel empatinin yani olayları başkasının açısından görme ve duruma uygun bir şekilde davranabilme sürecinin başlangıcıdır. Yedi yaşlarında çocuk, karşısındaki bireyin durumunu kendisini onun yerine koyarak daha iyi anlamaya başlar. Bu yaşlardan itibaren çocuğun dil becerisi ve soyut düşünme düzeyi artmaktadır. Çocukluğun ileri aşamasında, on-on iki yaşlarındaki çocukların empatik duygularını tanıdıkları kişilerin dışına yaydıkları belirtilmektedir. Bu yaş grubu çocuklar, tanımadığı ve kendilerinden daha az avantajlı olduğunu düşündüğü insanlara karşı empati yapabilmekte ve onlara ilgi gösterebilmektedir (94).

2.3.4. İnternet Bağımlılığı ve Empati ile İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, internet bağımlılığı ve empati ile ilgili yapılan araştırmalar ve sonuçları incelenmiştir.

Siyez yaptığı bir çalışmada üniversite öğrencilerinde onay bağımlılığı ve empatinin sosyal fayda aracılığıyla aşırı internet kullanımı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda empati becerilerinde yetersizliği olan bireylerin internetin sağladığı sosyal fayda aracılığı ile aşırı internet kullanımına yöneldiği bulunmuştur. Bu sonuca göre empati becerilerinde yetersizliği olan bireylerin kişilerarası ilişkilerde sorun yaşayabilecekleri, bu nedenle çevrimiçi ilişkileri daha çok tercih edebilecekleri ve internet ortamında daha fazla zaman geçirebilecekleri ileri sürülmüştür (95).

Melchers ve arkadaşlarının yaptığı kesitsel bir çalışmada üniversite öğrencilerinde problemli internet kullanımı ile empati arasındaki ilişki incelenmiştir. Problemli internet kullanımı ile empati düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonucun bireylerin sosyal iletişim becerilerindeki farklılıklardan kaynaklanabileceği ileri sürülmüştür (7).

3. MATERYAL VE METOD

3.1. Araştırmanın Tipi ve Amacı

Araştırma kesitsel analitik tipte bir çalışmadır. Bu araştırmanın amacı;

- Isparta il merkezinde lisede eğitim gören öğrencilerde Olası İnternet Bağımlılığı (OİB) prevalansını saptamak
- OİB olan öğrencilerin sosyodemografik ve internet kullanım özelliklerini incelemek
- OİB ile empati ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek
- Lise öğrencilerinin internet kullanım özelliklerinin, sosyodemografik özelliklerinin saptanmasıdır.

3.2. Araştırma Evreni/Örnek Seçimi

Araştırmanın evrenini Isparta il merkezinde liselerde eğitim gören 14 187 öğrenci oluşturmaktadır. Örnek büyüklüğünün hesaplanmasında Epi Info 7 Statcalc programı kullanıldı. Evren büyüklüğü 14 187, beklenen prevalans %12, hata payı %2 olarak alınarak örnek büyüklüğü 947 olarak hesaplandı. Desen etkisi 1,2 olarak alınarak 1 136 kişiye ulaşılması hedeflendi. Örneklemin toplumun farklı kesimlerini temsil edebilmesi için okullar sosyoekonomik düzeylerine göre tabakalandı ve her düzeyden küme örnekleme yoluyla bir okul rasgele belirlendi. Belirlenen üç okulda toplam 1 535 öğrenci çalışmaya alındı. Araştırmaya katılmayı kabul etmeyen, formları hatalı veya yetersiz dolduran 306 öğrencinin formu değerlendirmeye alınmadı. Sonuçta 1 229 lise öğrencisi çalışmayı tamamladı. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere araştırma hakkında bilgi verildi ve izinleri alındı. Bu bilgilerden sonra araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere form ve ölçekler uygulandı.

3.3. Veri Toplama Süreci

Anket formlarını örnekleme seçilen üç okulda uygulayabilmek için Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Yerel Etik Kurulu ve Isparta İl Milli Eğitim

Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya ilişkin anket uygulamaları 2014-2015 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Anket formu, gidildiği gün içinde okulda bulunan tüm sınıf seviyelerine ve bütün öğrencilere uygulanmıştır. Anketler dağıtılmadan önce öğrencilere araştırmanın amacı, form ve ölçeklerin nasıl cevaplandırılacağı hakkında gereken bilgi verilmiştir. Anket formunun yalnızca araştırma amacıyla kullanılacağı belirtilerek, anket formlarını doldururken isim yazmamaları ve samimiyetle cevap vermeleri istenmiştir. Böylece öğrencilerin sorulara belli kaygılarla cevap vermeleri engellenmeye çalışılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak İnternet Bağımlılığı Ölçeği (İBÖ), Temel Empati Ölçeği (TEÖ) ve Saldırganlık Ölçeği (SÖ) kullanılmıştır. Ayrıca öğrenciler hakkındaki bazı kişisel bilgileri ve internet kullanım özellikleri hakkında bilgi almak amacıyla sosyodemografik ve internet kullanım özellikleri ile ilişkili bilgi formu kullanılmıştır.

3.4.1. Sosyodemografik ve İnternet Kullanım Özellikleri ile İlişkili Bilgi Formu

Yaş, cinsiyet, sınıf, aile durumu, anne-baba eğitim ve meslek durumu, aile içi şiddet öyküsü, boş zaman aktiviteleri (spor yapmak, kitap okumak, resim yapmak, bilgisayar oyunu oynamak, müzik dinlemek, internete girmek, arkadaşları ile sosyal aktivitelere katılmak, TV izlemek ve uyumak), cep telefonu sahibi olma, internet erişimli cep telefonu sahibi olma, akıllı telefon sahibi olma, bilgisayar sahibi olma, evde internet varlığı, evdeki bilgisayarın yeri, haftalık internet kullanım süresi (saat), internet kullanımına yönelik ebeveyn kontrolü, internet kullanım amaçları, sosyal paylaşım site üyeliğinin varlığı, internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma durumu, son dönem not ortalaması (5 üzerinden değerlendirildi ve 0-2,99: 3'ün altı, 3,00-5,00: 3 ve üstü olarak gruplandı) gibi bilgilerin sorgulandığı ve araştırmacı tarafından hazırlanmış bir formdur.

3.4.2. İnternet Bağımlılığı Ölçeği

İBÖ, DSM-IV madde bağımlılığı tanı kriterleri baz alınarak geliştirilmiş ve başlangıçta 36 maddeden oluşmuştur (96). Ölçeği geliştirenler, ölçeğin geçerlilik-güvenirlik çalışmasını üniversite öğrencilerinde gerçekleştirmiş ve 5 maddeyi maddeler arası düşük korelasyon olması nedeniyle çıkarmışlardır. İBÖ, 5'li likert tipi (1: Hiçbir zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sık sık, 5: Her zaman) bir ölçektir. Ölçeğin 31 maddelik halinin iç tutarlılığı oldukça yüksektir (Cronbach $\alpha = 0.95$) (97). Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve geçerlilik-güvenirliği 14-19 yaş arası bireylerde yapılmıştır (37). Yapılan geçerlilik-güvenirlik çalışmasında, ölçeğin iç tutarlılığı yüksek bulunmuş (Cronbach $\alpha = 0.94$) ve maddeler arası korelasyonu düşük bulunan 4 madde daha çıkarılarak ölçeğin 27 maddeden oluşması uygun görülmüştür. Ölçeğin bir haftalık test-tekrar test güvenilirliği oldukça yüksektir (Spearman-Brown korelasyon katsayısı: 0.98; $p<0.05$). Ölçeğin geçerlik-güvenirlik çalışmasını yapan araştırmacılar tarafından ölçeğin Türkçe formunun kesim puanı 81 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada 81 ve üzerinde puan alan ergenler olası internet bağımlısı kabul edilmiştir.

3.4.3. Saldırganlık Ölçeği

SÖ, Buss ve Perry tarafından 1992 yılında geliştirilmiştir (98). Buss ve Warren tarafından güncellenmiştir (99). SÖ'nün Türkçe uyarlaması Can tarafından 18-63 yaş arası bireylerde yapılmıştır (100). Katılımcılar maddelere katılma derecelerini likert tipi derecelendirme kullanarak yanıtlamaktadır. Ölçek beşli likert tipi derecelendirme (5:Karakterime tamamen uygun, 4:Karakterime çok uygun, 3:Karakterime biraz uygun, 2:Karakterime çok az uygun, 1:Karakterime hiç uygun değil) içermektedir. Ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte toplam puana ve alt ölçek puanlarına bakılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34'tür. Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 110 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret etmektedir. SÖ beş alt ölçekten oluşmaktadır: Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlıktır (100). Alt ölçeklerin maddeleri şunlardır:

Fiziksel saldırganlık alt ölçek maddeleri: 8, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 27

Sözel saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 1, 4, 6, 20, 26

Öfke alt ölçeği maddeleri: 3, 7, 12, 16, 19, 22, 29, 32

Düşmanlık alt ölçeği maddeleri: 2, 5, 9, 21, 28, 31, 33

Dolaylı saldırganlık alt ölçeği maddeleri: 13, 14, 15, 18, 30, 34

SÖ'nün Türkçe'ye çeviri çalışmaları kapsamında ölçek iki kez farklı kişiler tarafından Türkçeye çevrildikten sonra tek bir ölçek oluşturularak tekrar İngilizce'ye çevrilmiş ve geri çevirinin özgün ölçekteki maddelerin anlamını verdiği belirlenmiştir (100). Ölçek DSM-IV tanı ölçütlerine göre tanı almayan sağlıklı ve gönüllü 300 bireye uygulanmıştır. Ölçeğin iki hafta arayla uygulanan güvenirlik katsayısı 0.85 olarak bulunmuştur. Alt ölçekler açısından ise fiziksel saldırganlık için 0.84, sözel saldırganlık için 0.69, öfke için 0.74, düşmanlık için 0.81 ve dolaylı saldırganlık için 0.74 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı (Cronbach alpha) .91 olarak saptanmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerine göre hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise fiziksel saldırganlık için .83, sözel saldırganlık için .59, öfke için .72, düşmanlık için .74, dolaylı saldırganlık için .54 olarak tespit edilmiştir (100).

Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında SÖ, Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzı Ölçeği ile birlikte uygulanmıştır. İki ölçekten elde edilen puanlar arasındaki ilişki katsayıları şöyledir: Toplam saldırganlık puanı ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişkiler sırasıyla 0.74, 0.53 ve 0.67 olarak bulunmuştur. Fiziksel saldırganlık ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0.69, 0.45, 0.67; sözel saldırganlık ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0.58, 0.42 ve 0.54; öfke ile sürekli öfke, öfke içe vurumu ve öfke dışavurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0.73, 0.51 ve 0.66; düşmanlık ile sürekli öfke, öfkenin içe vurumu ve öfkenin dışa vurumu arasındaki ilişki katsayıları sırasıyla 0.55, 0.41 ve 0.40; dolaylı saldırganlık ile sürekli öfke, öfkenin içe vurumu ve öfke dışa vurumu arasındaki ilişki katsayıları 0.56, 0.46 ve 0.56 olarak bulunmuştur. Öfke kontrolü ile saldırganlık ölçeği toplam puan ve tüm alt ölçek puanları arasında ise negatif ilişkiler belirlenmiştir. Türkçeye uyarlanmasının ardından yapılan çeşitli araştırmalarda SÖ'nün Türk

örneklem üzerinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu gösterilmektedir (54, 101, 102).

SÖ'nün bir başka geçerlik ve güvenirlik çalışması 9-18 yaş arası 486 öğrenci üzerinde yeniden yapılmıştır. İç tutarlık güvenirliğinde Cronbach Alfa katsayısı toplam ölçüm için r=.90, alt ölçekler için ise fiziksel saldırganlık r=.85, sözel saldırganlık r=.60, öfke r=.71, düşmanlık r=.63, dolaylı saldırganlık r=.57 olarak hesaplanmıştır. Toplam puanda ölçeğin Cronbach Alpha katsayısına bakıldığında ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu görülmüştür. Test tekrar test güvenirliğinde ise bir hafta ara ile Pearson Çarpım Momentler Korelasyon katsayısı metoduyla hesaplamış, toplamda r=.93, alt ölçekler için fiziksel saldırganlık r=.86, sözel saldırganlık r=.66, Öfke r=.82, düşmanlık r=.72, dolaylı saldırganlık için ise r=.60 olarak bulunmuştur. Geçerlik çalışmasında ise benzer ölçekler geçerliğini kullanmış ve Sürekli Öfke-Öfke Tarzı Ölçeği ile arasında ($p<0,05$, r=.73) düzeyinde anlamlı bir korelasyon tespit etmiştir. Bu sonuçlar ölçme aracının 9-18 yaş için geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (103).

3.4.4. Temel Empati Ölçeği

TEÖ, Jolliffe ve Farrington tarafından geliştirilmiştir (104). Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlilik çalışmaları 13-21 yaş arası bireylerde yapılmıştır (105). TEÖ, bilişsel ve duygusal olmak üzere 2 alt faktörden oluşmaktadır. Ölçekte 9 madde bilişsel empatiyi, 11 madde duygusal empatiyi ölçen toplam 20 madde bulunmaktadır. Ölçek beşli derecelendirme ölçeği üzerinden (1:Kesinlikle Katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Ne katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum) değerlendirilmektedir. Ölçekte yer alan olumsuz ifadeye sahip 8 madde (1., 6., 7., 8., 13., 18., 19., 20. maddeler) ters çevrilerek puanlanmaktadır. Bilişsel empati alt boyutu için ölçekten alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan 45'tir. Duygusal empati alt boyutu için ise ölçekten alınabilecek en düşük puan 11, en yüksek puan 55'tir. Bu durumda ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan ise 20'dir. Ölçekten alınacak yüksek puanlar empati düzeyinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise empati düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (105).

Ölçeğin yapısal geçerlik analizi için yapılan ayrılma (divergent) geçerlik testi yapılmıştır. TEÖ il Siber Zorbalık Envanteri Zorba Formu ve Geleneksel Zorbalık Anketi Zorba Formu arasındaki ilişkisi Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı formülü ile incelenmiştir. Analiz sonucunda TEÖ'nün hem duygusal empati alt boyutu (r=-.15, p<0,001), hem de bilişsel empati alt boyutu (r=-.08, p<0,05) Siber Zorbalık Envanteri Zorba Formu ile ters yönlü ilişki bulunmuştur. Benzer biçimde Geleneksel Zorbalık Anketi Zorba Formu ile hem duygusal empati alt boyutu (r=-.12, p<0.01), hem de bilişsel empati alt boyutu (r=-.08, p<0.05) ters yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur (105).

Güvenirliğe ilişkin bulgulara bakıldığında ilk olarak birinci veri seti kullanılarak maddelerin iç tutarlılık katsayısı Cronbach alfa hesaplanarak elde edilmiştir. Alfa katsayısı duygusal boyut için .74 ve bilişsel boyut için .79'dur. İkinci veri seti için de Cronbach alfa katsayıları hesaplanmış ve duygusal boyut için .76 ve bilişsel boyut için .80 bulunmuştur. Bu sonuçlar, TEÖ'nün psikometrik özelliklerinin yeterli olduğunu, ölçeğin 13-21 yaş arası bireylerde kullanılabileceğini göstermektedir (105).

3.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Veri değerlendirmesi SPSS 15.0 programı yardımıyla yapıldı. Tanımlayıcı istatistikler olarak sayısal değişkenler için ortalama (Ort) ve standart sapma (SS), kategorik değişkenler için ise sayı ve yüzde değerler verildi. Tek değişkenli analizlerde kategorik değişkenler (nitel) için ki-kare testi ve Fisher kesin testi, sayısal (nicel) değişkenler için ise bağımsız gruplarda t testi kullanıldı. Çok değişkenli analiz olarak lojistik regresyon kullanıldı. İBÖ'nün TEÖ ve SÖ ile ilişkisi pearson korelasyon analizi ile değerlendirildi.

Lojistik regresyon analizinde modele olası internet bağımlısı olma için tek değişkenli analizlerde anlamlı bulunan bağımsız değişkenler alındı. Akıllı telefon sahibi olma ve internet erişimli telefon sahibi olma arasında yüksek korelasyon olması nedeniyle bu iki değişkenden sadece internet erişimli telefon sahibi olma lojistik regresyon analizinde modele alındı. Boş zamanlarda en çok tercih edilen aktivite olarak TV izleme ve uyuma değişkenlerinin kategorileri dengeli dağılım göstermediği

için modele alınmadı. Haftalık internet kullanım süresi ve SÖ puanları sürekli veri tipinde diğer değişkenler ise kategorik veri tipinde modele alındı. Anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edildi.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada ele alınan amaçlar doğrultusunda toplanan verilerin istatistiksel çözümlemeleri sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Araştırma Grubunun Tanımlayıcı Özellikleri

4.1.1. Araştırma Grubunun Yaş, Cinsiyet, Sınıf Özellikleri

Çalışmaya yaşları 14-18 arasında olan 1229 öğrenci alınmıştır. Araştırma grubunun yaş ortalaması 16.42±1.07 idi.

Araştırma grubunun %62,2'sini erkekler, %37,8'ini kızlar oluşturmaktadır. Araştırma grubunun %27,3'ü 9. sınıf, %29.7'si 10. sınıf, %22,1'i 11. sınıf, %20,8'i 12. sınıftaydı (Tablo 5).

Tablo 5. Araştırma grubunun cinsiyet, sınıf özellikleri (n=1229)

		n	%
Cinsiyet	Erkek	764	62,2
	Kadın	465	37,8
Sınıf	9. Sınıf	336	27,3
	10.Sınıf	365	29,7
	11. Sınıf	272	22,1
	12. Sınıf	256	20,8

4.1.2. Araştırma Grubunun Kronik Hastalık Varlığı, Kardeş Varlığı, Anne-Baba Eğitim Düzeyi/İş Durumu, Aile İçi Şiddet Öyküsü, Yaşadığı Ebeveynle İlişkili Elde Edilen Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin %6,8'inin kronik hastalığı olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin %88,9'unun her iki ebeveyn, %11,1'inin tek ebeveyni ile birlikte yaşadığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %7,1'inin kardeşinin olmadığı, %92,9'unun kardeşinin olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin %26,9'unun annesi çalışmakta olup %71,9'unun annesi çalışmamaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin %87,3'ünün babası çalışmakta olup

%9,7'sinin babası çalışmamaktadır. Araştırmaya katılan bireylerin %49,6'sının anne eğitim düzeyi ilkokul ve altı, %49,2'sinin anne eğitim düzeyi ortaokul ve üstüdür. Araştırmaya katılan bireylerin %29,3'ünün baba eğitim düzeyi ilkokul ve altı, %67,7'sinin ise ortaokul ve üstüdür. Araştırmaya katılan bireylerin % 4'ünde aile içi şiddet saptanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Araştırma grubunun kronik hastalık varlığı, kardeş varlığı, anne-baba eğitim düzeyi/iş durumu, aile içi şiddet öyküsü, yaşadığı ebeveynle ilişkili elde edilen bulgular (n=1229)

		n	**%**
Kronik Hastalık	Var	84	6,8
	Yok	1145	93,2
Yaşadığı ebeveyn	Her iki ebeveyn	1092	88,9
	Tek ebeveyn	137	11,1
Kardeş durumu	Var	87	7,1
	Yok	1142	92,9
Anne iş durumu*	Çalışıyor	331	26,9
	Çalışmıyor	884	71,9
Baba iş durumu**	Çalışıyor	1073	87,3
	Çalışmıyor	119	9,7
Anne eğitim düzeyi*	İlkokul ve altı	610	49,6
	Ortaokul ve üstü	605	49,2
Baba eğitim düzeyi**	İlkokul ve altı	360	29,3
	Ortaokul ve üstü	832	67,7
Aile içi şiddet öyküsü	Var	49	4,0
	Yok	1180	96,0
* 14 katılımcının annesi vefat etmiştir. **63 katılımcının babası vefat etmiştir.			

4.1.3. Araştırma Grubunun Boş Zamanlarda En Çok Tercih Ettikleri Aktiviteler

Araştırmaya katılan bireylerin boş zamanlarda en çok tercih ettikleri aktivitelere bakıldığında %25,1'inin spor yaptığı, % 21,0'inin internete girdiği, %15,9'unun müzik dinlediği, %15,1'inin bilgisayarda oyun oynadığı, %10,5'inin kitap okuduğu, %8,0'inin arkadaşlarıyla sosyal aktivitede bulunduğu, %2,3'ünün TV izlediği ve uyuduğu, %2,2'sinin resim yaptığı saptanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Araştırma grubunun boş zamanlarda en çok tercih ettikleri aktiviteler (n=1229)

Aktivite	n	%
Spor yapmak	309	25,1
İnternete girmek	258	21,0
Müzik dinlemek	195	15,9
Bilgisayar oyunu oynamak	185	15,1
Kitap okumak	129	10,5
Arkadaşlar ile sosyal aktivite	98	8,0
TV izleme ve uyumak	28	2,3
Resim yapmak	27	2,2

4.1.4. Araştırma Grubunun Evde Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Cep Telefonu, Akıllı Telefon, İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan bireylerin %89,3'ünün evinde bilgisayarı olduğu, %67,4'ünün evinde internet bağlantısı olduğu ve evinde bilgisayarı olanların %42,4'ünde bilgisayarlarının kendi odalarında olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin %95,3'ünün cep telefonu olduğu, %81,4'ünün akıllı telefona sahip olduğu, %84,9'unun internet erişimli telefona sahip olduğu saptanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Araştırma grubunun evde bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, cep telefonu, akıllı telefon, internet erişimli telefon sahibi olma açısından değerlendirilmesi (n=1229)

		n	%
Evde bilgisayar	Var	1097	89,3
	Yok	132	10,7
Evde internet bağlantısı	Var	828	67,4
	Yok	401	32,6
Bilgisayarınız nerede*	Kendine ait oda	521	42,4
	Ortak kullanılan oda	576	52,5
Cep telefonu	Var	1171	95,3
	Yok	58	4,3
Akıllı telefon	Var	1000	81,4
	Yok	229	18,6
İnternet erişimli telefon	Var	1044	84,9
	Yok	185	15,1

*Evde bilgisayarı olanlara sorulmuştur.

4.1.5. Araştırma Grubunun İnternet Kullanım Amaçları

Araştırmaya katılan bireylerin; sosyal paylaşım sitelerine girmek (%87,1), akademik işler (%83,0), chat yapmak (%77,8), oyun oynamak (%57,1), webte sörf yapmak (%50,3), alışveriş yapmak (%27,3), cinsel içerikli sitelere girmek (%21,4), bahis oynamak (%14,7) amacıyla interneti kullandıkları saptanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9. Araştırma grubunun internet kullanım amaçları* (n=1229)

		n	%
Sosyal paylaşım sitelerine girmek	Evet	1070	87,1
	Hayır	159	12,1
Akademik işler	Evet	1020	83,0
	Hayır	209	17,0
Chat yapmak	Evet	956	77,8
	Hayır	273	22,2
Oyun oynamak	Evet	702	57,1
	Hayır	527	42,9
Webte sörf yapmak	Evet	618	50,3
	Hayır	611	49,7
Alışveriş yapmak	Evet	336	27,3
	Hayır	893	72,7
Cinsel içerikli sitelere girmek	Evet	263	21,4
	Hayır	966	78,6
Bahis oynamak	Evet	181	14,7
	Hayır	1048	85,3

*Bir kişi birden fazla amaç belirtmiştir.

4.1.6. Araştırma Grubunun İnternet Kullanımına Başladıktan Sonra Disiplin Cezası Alma, Son Dönem Not Ortalaması Durumları

Araştırmaya katılan bireylerin %5,5'inin internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası aldığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin son dönem not ortalamasının %54,4'ünde 3 ve üstü, %45,6'sında 3'ün altında olduğu belirlenmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. Araştırma grubunun internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma, son dönem not ortalaması durumları (n=1229)

		n	%
Internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası	Evet	67	5,5
	Hayır	1162	94,5
Son dönem not ortalaması	3 ve üstü	668	54,4
	3'ün altında	561	45,6

4.1.7. Araştırma Grubunun Sosyal Paylaşım Sitelerine Üye Olma, İnternet Kullanımı ile İlgili Ebeveyn Kontrolüne Yönelik Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan bireylerin %94,2'sinin sosyal paylaşım sitelerine üye oldukları saptanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin %39,0'unun internet kullanımı ile ilgili olarak ebeveynleri tarafından denetlendiği belirlenmiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Araştırma grubunun sosyal paylaşım sitelerine üye olma, internet kullanımı ile ilgili ebeveyn kontrolüne yönelik değerlendirilmesi (n=1229)

		n	%
Sosyal paylaşım sitelerine üyelik	Var	1158	94,2
	Yok	71	5,8
İnternet kullanımı ile ilgili ebeveyn kontrolü	Evet	479	39,0
	Hayır	750	61,0

4.1.8. Araştırma Grubunun Haftalık İnternet Kullanım Süreleri ve OİB Varlığı Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan bireylerin haftalık ortalama internet kullanım süresi 20,69±21,74 saat olarak bildirilmiştir. Araştırmaya katılan bireyler İBÖ'den aldıkları puana göre iki gruba ayrılmıştır. 81 ve üstü puan alanlar OİB olan grup, 80 puan ve altı alanlar OİB olmayan grup olarak tanımlanmıştır. Buna göre araştırmaya katılan bireyler arasında OİB yaygınlığı %19,9 olarak saptanmıştır (Tablo 12).

Tablo 12. Araştırma grubunun haftalık internet kullanım süreleri ve olası internet bağımlılığı varlığı açısından değerlendirilmesi (n=1229)

		Ortalama ± Standart sapma	
Haftalık ortalama internet kullanım süresi		20,69 ± 21,74	
		n	**%**
Olası İnternet Bağımlılığı varlığı	Evet	244	19,9
	Hayır	985	80,1

4.1.9. Araştırma Grubunun İBÖ, TEÖ, SÖ ve Bu Ölçeklerin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar

Araştırmaya katılan bireylerin İBÖ puanı ortalaması 60,71±22,57'dir. TEÖ puan ortalaması 70,09±12,35, TEÖ'nün alt ölçekleri olan bilişsel empati ölçeği ve duygusal empati ölçeği puan ortalamaları sırasıyla 33,54±6,87 ve 36,55±7,49'dur. SÖ puan ortalaması 97,90±25,78, SÖ'nün alt ölçekleri olan fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları sırasıyla 22,48±8,08, 14,33±4,41, 23,51±6,56, 21,10±6,14 ve 16,45±5,14'tür (Tablo 13).

Tablo 13. Araştırma grubunun İBÖ, TEÖ, SÖ ve bu ölçeklerin alt ölçeklerinden aldıkları puanlar

		n	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
İBÖ Toplam Puan		1229	27,00	135,00	60,71	22,57
TEÖ Toplam Puan		1229	31,00	100,00	70,09	12,35
TEÖ alt ölçekleri	**Duygusal Empati**	1229	11,00	55,00	36,55	7,49
	Bilişsel Empati	1229	9,00	90,00	33,54	6,87
SÖ Toplam Puan		1229	38,00	168,00	97,90	25,78
SÖ alt ölçekleri	**Fiziksel saldırganlık**	1229	8,00	40,00	22,48	8,08
	Sözel saldırganlık	1229	5,00	25,00	14,33	4,41
	Öfke	1229	8,00	40,00	23,51	6,56
	Düşmanlık	1229	7,00	35,00	21,10	6,14
	Dolaylı saldırganlık	1229	6,00	30,00	16,45	5,14

4.2. Olası İnternet Bağımlılığı Durumunu Etkileyen Etmenlere İlişkin Bulgular

4.2.1. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Yaş Ortalamalarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan bireylerde OİB olan ergenlerin yaş ortalaması 16,33±1,03, OİB olmayan ergenlerin yaş ortalaması 16,44±1,07 bulunmuştur. Yaş değişkenine göre her iki grup arasında istatiksel düzeyde anlamlı farklılık saptanmamıştır (p= 0,138). (Tablo 14)

Tablo 14. OİB olan/olmayan ergenlerin yaş ortalamalarına göre karşılaştırılması

	Olası İnternet Bağımlılığı		**p***
	Evet (n=244)	Hayır (n=985)	
Yaş (ort±SS)	16,33±1,03	16,44±1,07	0,138

*Bağımsız gruplarda t testi

4.2.2. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan ergenlerde OİB prevalansına bakıldığında erkeklerde %20,3, kızlarda ise %19,1 olarak saptanmış olup aradaki fark istatiksel düzeyde anlamlı değildir (p=0,625) (Tablo 15).

Tablo 15. OİB olan/olmayan ergenlerin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				**p***
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%**	n	%**	
Cinsiyet	Erkek	155	20,3	609	79,7	0,625
	Kız	89	19,1	376	80,9	

*Ki-kare testi
** Satır yüzdesi

OİB olan ergenlerin %30,7'sinin 9. sınıf, %32,0'sinin 10. sınıf, %20,1'inin 11. sınıf, %17,2'sinin 12. sınıf olduğu bulunmuştur. OİB olmayan ergenlerde ise bu

oranlar sırasıyla %26,5, %29,1, %22,6 %21,7'dir. Sınıf düzeyine göre OİB olan ve olmayan ergenler arasında istatiksel düzeyde anlamlı farklılık saptanmamıştır (p= 0,625) (Tablo 16).

Tablo 16. OİB olan/olmayan ergenlerin sınıf düzeylerine göre karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				**p***
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Sınıf	9. sınıf	75	30,7	261	26,5	0,625
	10. sınıf	78	32,0	287	29,1	
	11. sınıf	49	20,1	223	22,6	
	12.sınıf	42	17,2	214	21,7	

*Ki-kare testi

4.2.3. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Kronik Hastalık Varlığı Açısından Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan bireylerde OİB olan ergenlerin %8,6'sının kronik hastalığı olduğu, OİB olmayan ergenlerde ise bu oranın %6,4 olduğu saptanmış olup aradaki fark istatiksel düzeyde anlamlı değildir (p=0,221) (Tablo 17).

Tablo 17. OİB olan/olmayan ergenlerin kronik hastalık varlığı açısından karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Kronik hastalık varlığı	Evet	21	8,6	63	6,4	0,221
	Hayır	223	91,4	922	93,6	

*Ki-kare testi

4.2.4. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Kardeş Varlığı, Aile İçi Şiddet Öyküsü, Kiminle Yaşadığı ile İlişkili Bulgular Açısından Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin %91'inin kardeşinin olduğu, OİB olmayan ergenlerin ise %93,4'ünün kardeşe sahip olduğu bulunmuştur. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,187) (Tablo 18).

OİB olan ergenlerde aile içi şiddet varlığı %6,1 olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %3,5'tir. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,054) (Tablo 18).

OİB olan ergenlerin %10,7'sinin tek ebeveyniyle yaşadığı saptanmıştır. OİB olmayan ergenlerin ise %11,3'ü tek ebeveyniyle yaşamaktadır. Aradaki fark istatiksel düzeyde anlamlı değildir (p=0,785) (Tablo 18).

Tablo 18. OİB olan/olmayan ergenlerin kardeş varlığı, aile içi şiddet öyküsü, kiminle yaşadığı ile ilişkili bulgular açısından karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				**p***
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Kiminle yaşıyor	Her iki ebeveyn	218	89,3	874	88,7	0,785
	Tek ebeveyn	26	10,7	111	11,3	
Kardeş varlığı	Var	222	91,0	920	93,4	0,187
	Yok	22	9,0	65	6,6	
Aile içi şiddet öyküsü	Var	15	6,1	34	3,5	0,054
	Yok	229	93,9	951	96,5	

*Ki-kare testi

4.2.5. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Anne/Baba Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin %46,5'inin anne eğitim düzeyinin ilkokul ve altı olduğu saptanmıştır. OİB olmayan grupta ise ilkokul ve altı eğitim seviyesine sahip annelerin oranı %51,1'dir. OİB olan ergenlerin %53,5'inin annesinin eğitim düzeyi ortaokul ve üzeridir. OİB olmayan ergenlerde ise bu oran %48,9'dur. Anne eğitim düzeyi açısından OİB olan ve olmayan ergenler arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p=0,196) (Tablo 19).

OİB olan ergenlerin %28,8'inin babasının eğitim düzeyi ilkokul ve altı olduğu saptanmıştır. OİB olmayan grupta ise ilkokul ve altı eğitim seviyesine sahip babaların oranı %30,5'tir. OİB olan ergenlerin %71,2'sinin babasının eğitim düzeyi ortaokul ve üzeridir. OİB olmayan ergenlerde ise bu oran %69,5'tir. Baba eğitim düzeyi açısından OİB olan ve olmayan ergenler arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p=0,604) (Tablo 19).

Tablo 19. OİB olan/olmayan ergenlerin anne/baba eğitim düzeylerine göre karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Anne eğitim düzeyi**	İlkokul ve altı	112	46,5	498	51,1	0,196
	Ortaokul ve üstü	129	53,5	476	48,9	
Baba eğitim düzeyi***	İlkokul ve altı	68	28,8	292	30,5	0,604
	Ortaokul ve üstü	168	71,2	664	69,5	

*Ki-kare testi
** 14 katılımcının annesi vefat etmiştir.
*** 63 katılımcının babası vefat etmiştir.

4.2.6. OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Ebeveynlerinin İş Durumlarına Göre Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin annelerinin %29,5'inin çalıştığı saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %26,7'dir. OİB olan ergenlerin annelerinin %70,5'inin çalışmadığı saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %73,3'tür. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,338) (Tablo 20).

OİB olan ergenlerin babalarının %94,5'inin çalıştığı saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %88,9'dur. OİB olan ergenlerin babalarının %5,5'inin çalışmadığı saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %11,1'dir. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,010). OİB olan ergenlerin babalarının OİB olmayan ergenlerin babalarına göre anlamlı oranda daha fazla bir işte çalıştıkları saptanmıştır (Tablo 20).

Tablo 20. OİB olan/olmayan ergenlerin ebeveynlerinin iş durumlarına göre karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Anne iş durumu**	Çalışıyor	71	29,5	260	26,7	0,338
	Çalışmıyor	170	70,5	714	73,3	
Baba iş durumu***	Çalışıyor	223	94,5	850	88,9	**0,010**
	Çalışmıyor	13	5,5	106	11,1	

*Ki-kare testi
** 14 katılımcının annesi vefat etmiştir.
*** 63 katılımcının babası vefat etmiştir.

4.2.7. Boş Zamanlarında En Çok Tercih Edilen Aktivitelere Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktivitelerinin sırasıyla internete girmek (%30,3), spor yapmak (%21,7), bilgisayarda oyun oynamak (%18,9), müzik dinlemek (%14,3), arkadaşlarla sosyal aktivitelere katılmak (%6,6), kitap okumak (%6,1), resim yapmak (%1,6), TV izlemek ve uyumak (%0,4) olduğu saptanmıştır (Tablo 21).

OİB olmayan ergenlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktivitelerinin sırasıyla spor yapmak (%26), internete girmek (%18,7), müzik dinlemek (%16,2), bilgisayarda oyun oynamak (%14,1), kitap okumak (%11,6), arkadaşlarla sosyal aktivitelere katılmak (%8,3), TV izlemek ve uyumak (%2,7), resim yapmak (%2,3) olduğu saptanmıştır (Tablo 21).

OİB olan ergenlerin olmayan ergenlere göre boş zamanda tercih edilen aktivite olarak anlamlı oranda daha fazla internet kullanımını tercih ettikleri saptanmıştır (sırasıyla; %30,3 n=74, %18,7 n=184, $p<0,001$) (Tablo 21).

OİB olan ergenlerin olmayan ergenlere göre boş zamanda tercih edilen aktivite olarak anlamlı oranda daha az kitap okumayı, TV izleme ve uyumayı tercih ettikleri saptanmıştır (sırasıyla; $p=0,013$, $p=0,029$) (Tablo 21).

OİB'li ergenler ile olmayan ergenler arasında spor yapma, resim yapma, bilgisayarda oyun oynama, müzik dinleme ve arkadaşlarla sosyal aktiviteler katılma

gibi boş zaman etkinlikleri açısından anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır (sırasıyla p=0,169, p=0,507, p=0,064, p=0,467, p=0,362) (Tablo 21).

Tablo 21. Boş zamanlarında en çok tercih edilen aktivitelere göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				**p***
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Spor yapmak	Evet	53	21,7	256	26,0	0,169
	Hayır	191	78,3	729	74,0	
Kitap okumak	Evet	15	6,1	114	11,6	**0,013**
	Hayır	229	93,9	871	88,4	
Resim yapmak	Evet	4	1,6	23	2,3	0,507
	Hayır	240	98,4	985	97,7	
Bilgisayarda oyun oynamak	Evet	46	18,9	139	14,1	0,064
	Hayır	198	81,9	846	85,9	
Müzik dinlemek	Evet	35	14,3	160	16,2	0,467
	Hayır	209	85,7	825	83,8	
İnternete girmek	Evet	74	30,3	184	18,7	**<0,001**
	Hayır	170	69,7	801	82,5	
Arkadaşlarla sosyal aktivite	Evet	16	6,6	82	8,3	0,362
	Hayır	228	93,4	903	91,7	
TV izleme ve uyumak	Evet	1	0,4	27	2,7	**0,029**
	Hayır	243	99,6	958	97,3	

*Ki-kare testi

4.2.8. Cep Telefonu, Akıllı Telefon ve İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Durumuna Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin %97,1'inin cep telefonuna sahip olduğu, OİB olmayan ergenlerin ise %94,8'inin cep telefonunun olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,128) (Tablo 22).

OİB olan ergenlerin %89,3'ünün akıllı telefona sahip olduğu saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %83,9'dur. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,005). OİB olan ergenlerin %87,7'sinin internet erişimli telefona sahip olduğu saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %79,8'dir. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,032). Sonuç olarak; OİB olan ergenlerin OİB olmayan ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla internet erişimli telefona ve akıllı telefona sahip oldukları saptanmıştır (Tablo 22).

Tablo 22. Cep telefonu, akıllı telefon ve internet erişimli telefon sahibi olma durumuna göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Cep telefonu	Var	237	97,1	934	94,8	0,128
	Yok	7	2,9	51	5,2	
İnternet erişimli telefon	Var	214	87,7	786	79,8	**0,032**
	Yok	30	12,3	199	20,2	
Akıllı telefon	Var	218	89,3	826	83,9	**0,005**
	Yok	26	10,7	159	16,1	

*Ki-kare testi

4.2.9. Evdeki Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Bilgisayarın Evdeki Konumu ile İlgili Bulgular Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin %93'ünün evinde bilgisayar olduğu, OİB olmayan ergenlerin ise %88,3'ünün evinde bilgisayarı olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,033) (Tablo 23).

OİB olan ergenlerin %79,1'inin evinde internet bağlantısı bulunmakta olup OİB olmayan ergenlerde bu oran %64,5'tir. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p<0,001) (Tablo 23).

OİB olan ergenlerin %52'sinin odasında bilgisayarı olduğu, OİB olmayan ergenlerin ise %46,3'ünün odasında bilgisayarı olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,005) (Tablo 23).

OİB olan ergenlerin, olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla evde bilgisayara ve internet bağlantısına sahip oldukları saptanmıştır. Ayrıca odada bilgisayar varlığının OİB olan ergenlerde OİB olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır.

Tablo 23. Evdeki bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, bilgisayarın evdeki konumu ile ilgili bulgular açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		p*
		n	%	n	%	
Evde bilgisayar	Var	227	93,0	870	88,3	**0,033**
	Yok	17	7,0	115	11,7	
Evde internet bağlantısı	Var	193	79,1	635	64,5	**<0,001**
	Yok	51	20,1	350	35,5	
Bilgisayarın evdeki konumu	Kendine ait oda	118	52,0	403	46,3	**0,005**
	Ortak kullanılan oda	109	48,0	467	53,7	

*Ki-kare testi

4.2.10. Haftalık Ortalama İnternet Kullanım Süresi Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan bireylerde haftalık ortalama internet kullanım süresi OİB olan ergenlerde 33,93±29,97 saat, OİB olmayan ergenlerde 17,41±17,72 saat bulunmuştur. Haftalık ortalama internet kullanım süresine göre her iki grup arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır (p<0,001). Haftalık ortalama internet kullanım süresinin OİB olan ergenlerde OİB olmayan ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla olduğu bulunmuştur (Tablo 24).

Tablo 24. Haftalık ortalama internet kullanım süresi açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

	Olası İnternet Bağımlılığı		
	Evet (n=244)	Hayır (n=985)	p*
	Ort.±SS	Ort.±SS	
Haftalık ortalama internet kullanım süreleri	33,93±29,97	17,41±17,72	**<0,001**

*Bağımsız gruplarda t testi

4.2.11. İnternet Kullanımına İlişkin Ebeveyn Kontrolü, Son Dönem Not Ortalaması ve İnternet Kullanımına Başladıktan Sonra Disiplin Cezası Alma Durumuna Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

İnternet kullanımına ilişkin ebeveyn kontrolü varlığı OİB olan ergenlerin %43,3'ünde, OİB olmayan ergenlerin %37,9'unda saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,110) (Tablo 25).

OİB olan ergenlerin %57,8'inin son dönem not ortalaması 3 ve üstü saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde ise bu oran %53,5'tir. OİB olan ergenlerin %42,2'nin son dönem not ortalaması 3'ün altında saptanmış olup OİB olmayan ergenlerde ise bu oran %46,5'tir. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,229) (Tablo 25).

İnternet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma varlığı OİB olan ergenlerin %9'unda, OİB olmayan ergenlerin %4,6'sında bulunmuştur. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,006). Sonuç olarak, OİB olan ergenlerin olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası aldıkları saptanmıştır (Tablo 25).

Tablo 25. İnternet kullanımına ilişkin ebeveyn kontrolü, son dönem not ortalaması ve internet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma durumuna göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				**p***
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
İnternet kullanımına ilişkin ebeveyn kontrolü	Var	106	43,3	373	37,9	0,110
	Yok	138	56,6	612	62,1	
Son dönem not ortalaması	3 ve üstü	141	57,8	527	53,5	0,229
	3'ün altı	103	42,2	458	46,5	
İnternet kullanımına başladıktan sonra disiplin cezası alma	Evet	22	9,0	45	4,6	**0,006**
	Hayır	222	91,0	940	95,4	

* Ki-kare testi

4.2.12. İnternet Kullanım Amaçlarına Göre OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

Çalışmamızda OİB olan ergenlerin internet kullanım amaçlarının sırasıyla; sosyal paylaşım sitelerine girmek için (%94,3), chat yapmak için (%87,7), akademik işler için (%80,7), oyun oynamak için (%71,3), web'te sörf yapmak için (%64,8), alışveriş yapmak için (%32,4), cinsel içerikli sitelere girmek için (%29,9), bahis oynamak için (%18,9) olduğu saptanmıştır (Tablo 26).

Çalışmamızda OİB olmayan ergenlerin internet kullanım amaçlarının sırasıyla; sosyal paylaşım sitelerine girmek için (%85,3), akademik işler için (%83,6), chat yapmak için (%75,3), oyun oynamak için (%53,6), webte sörf yapmak için (%46,7), alışveriş yapmak için (%26,1), cinsel içerikli sitelere girmek için (%19,3), bahis oynamak için (%13,7) olduğu saptanmıştır (Tablo 26).

OİB olan ergenlerin OİB olmayan ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla chat yapmak, sosyal paylaşım sitelerine girmek, oyun oynamak, web'te sörf yapmak, alışveriş yapmak, cinsel içerikli sitelere girmek amacıyla interneti kullandıkları saptanmıştır (sırasıyla; $p<0,001$, $p<0,001$, $p<0,001$, $p<0,001$, $p=0,049$, $p<0,001$) (Tablo 26).

Bahis oynamak ve akademik amaçlı kullanım açısından OİB olan ergenlerle olmayan ergenler arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (sırasıyla; $p=0,420$, $p=0,295$) (Tablo 26).

Tablo 26. İnternet kullanım amaçlarına göre OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Akademik işler için kullanım	Var	197	80,7	823	83,6	0,295
	Yok	47	19,3	162	16,4	
Chat yapmak için kullanım	Var	214	87,8	742	75,3	**<0,001**
	Yok	30	12,3	243	24,7	
Sosyal paylaşım için kullanım	Var	230	94,3	840	85,3	**<0,001**
	Yok	14	15,7	145	14,7	
Oyun oynamak için kullanım	Var	174	71,3	528	53,6	**<0,001**
	Yok	70	28,7	457	46,4	
Webte sörf yapmak için kullanım	Var	158	64,8	460	46,7	**<0,001**
	Yok	86	35,2	525	53,3	
Alışveriş yapmak için kullanım	Var	79	32,4	257	26,1	**0,049**
	Yok	165	67,6	728	73,9	
Cinsel içerikli sitelere girmek için kullanım	Var	73	29,9	190	19,3	**<0,001**
	Yok	171	70,1	795	80,7	
Bahis oynamak için kullanım	Var	46	18,9	135	13,7	0,420
	Yok	198	81,1	850	86,3	

*Ki-kare testi

4.2.13. Sosyal Paylaşım Sitelerine Üyelik Açısından OİB Olan/Olmayan Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin %97,1'inin sosyal paylaşım sitelerine üye olduğu, OİB olmayan ergenlerin ise %95,3'ünün sosyal paylaşım sitelerine üyeliğinin olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,030). OİB olan ergenlerin OİB olmayan ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla sosyal paylaşım sitelerine üye olduğu saptanmıştır (Tablo 27).

Tablo 27. Sosyal paylaşım sitelerine üyelik açısından OİB olan/olmayan ergenlerin karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı				p*
		Evet (n=244)		Hayır (n=985)		
		n	%	n	%	
Sosyal paylaşım sitelerine üyelik	Evet	237	97,1	921	95,3	**0,030**
	Hayır	7	2,9	64	4,7	

*Ki-kare testi

4.2.14. OİB Olan ve Olmayan Ergenlerin TEÖ Toplam Puan ve TEÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin TEÖ toplam puan ortalaması 70,63±12,16, bilişsel empati alt ölçek puan ortalaması 33,32±6,38, duygusal empati alt ölçek puan ortalaması 37,30±7,54'tür. OİB olmayan ergenlerin TEÖ toplam puan ortalaması 70,02±12,52, bilişsel empati alt ölçeği puan ortalaması 33,64±7,2, duygusal empati alt ölçeği puan ortalaması 36,37±7,50 olarak bulunmuştur. Her iki grup arasında TEÖ toplam puan ve alt ölçeklerinin puan ortalamalarına göre anlamlı farklılık saptanmamıştır (sırasıyla p=0,446 p=0,566, p=0,079) (Tablo 28).

Tablo 28. OİB olan ve olmayan ergenlerin TEÖ toplam puan ve TEÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı		p*
		Evet (n=244) Ort.±SS	Hayır (n=985) Ort.±SS	
TEÖ toplam puan		70,63±12,16	69,96±12,40	0,446
Alt ölçekler	**Bilişsel empati**	33,32±6,38	33,59±6,98	0,566
	Duygusal empati	37,30±7,54	36,36±7,48	0,079

*Bağımsız gruplarda t testi

4.2.15. OİB Olan ve Olmayan Ergenlerin SÖ Toplam Puan ve SÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

OİB olan ergenlerin SÖ toplam puan ortalaması 110,45±24,52, fiziksel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 25,25±8,20, sözel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 16,11±4,42, öfke alt ölçeği puan ortalaması 26,44±6,10, düşmanlık alt ölçeği puan ortalaması 23,89±5,56, dolaylı saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 18,74±4,80'dir. OİB olmayan ergenlerin SÖ toplam puan ortalaması 94,79±25,14, fiziksel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 21,80±7,90, sözel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 13,89±4,30, öfke alt ölçeği puan ortalaması 22,79±6,48, düşmanlık alt ölçeği puan ortalaması 23,89±5,56, dolaylı saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 15,89±5,06 olarak bulunmuştur. SÖ toplam puan ve SÖ'nün alt ölçek puan ortalamalarına göre her iki grup arasında anlamlı farklılık saptanmıştır (sırasıyla; p<0,001, p<0,001, p<0,001, p<0,001, p<0,001, p<0,001). OİB olan ergenlerin, OİB olmayan ergenlere göre SÖ ve alt ölçeklerinden anlamlı olarak daha fazla puan aldıkları bulunmuştur (Tablo 29).

Tablo 29. OİB olan ve olmayan ergenlerin Saldırganlık Ölçeği toplam puan ve SÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması

		Olası İnternet Bağımlılığı		
		Evet (n=244) Ort.±SS	Hayır (n=985) Ort.±SS	**p***
Saldırganlık Ölçeği toplam puan		110,45±24,52	94,79±25,14	**p<0,001**
Alt ölçekler	**Fiziksel saldırganlık**	25,25±8,20	21,80±7,90	**p<0,001**
	Sözel saldırganlık	16,11±4,42	13,89±4,30	**p<0,001**
	Dolaylı saldırganlık	18,74±4,80	15,89±5,06	**p<0,001**
	Öfke	26,44±6,10	22,79±6,48	**p<0,001**
	Düşmanlık	23,89±5,56	20,41±6,09	**p<0,001**

*Bağımsız gruplarda t testi

4.3. OİB Olan Erkek ve Kız Ergenlerin Belirli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

4.3.1. Boş Zamanlarında En Çok Tercih Edilen Aktivitelere Göre OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan erkek ergenlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktivitelerinin sırasıyla; bilgisayarda oyun oynamak (%27,7), spor yapmak (%27,1), internete girmek (%23,9), arkadaşlarla sosyal aktivitelere katılmak (%7,7), müzik dinlemek (%6,5), kitap okumak (%5,2), resim yapmak (%1,3), TV izlemek ve uyumak (%0,6) olduğu saptanmıştır (Tablo 30).

OİB olan kız ergenlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktivitelerinin sırasıyla; internete girmek (%41,6), müzik dinlemek (%28,1), spor yapmak (%12,4), kitap okumak (%7,9), arkadaşlarla sosyal aktivitelere katılmak (%4,5), bilgisayarda oyun oynamak (%3,4), resim yapmak (%2,2), TV izlemek ve uyumak (%0) olduğu saptanmıştır (Tablo 30).

OİB olan erkek ergenlerin kız ergenlere göre boş zamanda tercih edilen aktivite olarak anlamlı oranda daha fazla spor yapma ve bilgisayarda oyun oynamayı tercih ettikleri saptanmıştır (sırasıyla; $p=0,007$, $p<0,001$) (Tablo 30).

OİB olan kız ergenlerin erkek ergenlere göre boş zamanda tercih edilen aktivite olarak anlamlı oranda daha fazla müzik dinleme ve internete girmeyi tercih ettikleri saptanmıştır (sırasıyla; $p<0,001$, $p=0,004$) (Tablo 30).

OİB'li erkek ile kız ergenler arasında kitap okuma, resim yapma, arkadaşlarla sosyal aktivitelere katılma, TV izleme ve uyuma gibi boş zamanlarda en çok tercih edilen etkinlikler açısından anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır (sırasıyla; $p=0,397$, $p=0,571$, $p=0,324$, $p=0,448$) (Tablo 30).

Tablo 30. Boş zamanlarında en çok tercih edilen aktivitelere göre OİB olan kız/erkek ergenlerin karşılaştırılması

		Erkek (n=155)		**Kız** (n=89)		**p***
		n	%	n	%	
Spor yapmak	Evet	42	27,1	11	12,4	**0,007**
	Hayır	113	72,9	78	87,6	
Kitap okumak	Evet	8	5,2	7	7,9	0,397
	Hayır	147	94,8	82	92,1	
Resim yapmak	Evet	2	1,3	2	2,2	0,624**
	Hayır	153	98,7	87	97,8	
Bilgisayarda oyun oynamak	Evet	43	27,7	3	3,4	**<0,001**
	Hayır	112	72,3	86	96,6	
Müzik dinlemek	Evet	10	6,5	25	28,1	**<0,001**
	Hayır	145	93,5	64	71,9	
İnternete girmek	Evet	37	23,9	37	41,6	**0,004**
	Hayır	118	76,1	52	58,4	
Arkadaşlarla sosyal aktivite	Evet	12	7,7	4	4,5	0,324
	Hayır	143	92,3	85	95,5	
TV izleme ve uyumak	Evet	1	0,6	0	0	1,000
	Hayır	154	99,4	89	100	

*Ki-kare testi
**Fisher'in Kesin testi

4.3.2. İnternet Kullanım Amaçlarına Göre OİB Olan Kız/Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması

Çalışmamızda OİB olan erkek ergenlerin internet kullanım amaçlarının sırasıyla; sosyal paylaşım sitelerine girmek için (%93,2), chat yapmak için (%88,4), oyun oynamak için (%81,3), akademik işler için (%80,6), web'te sörf yapmak için (%69,0), cinsel içerikli sitelere girmek için (%45,8), alışveriş yapmak için (%28,4) ve bahis oynamak için (%27,1) olduğu saptanmıştır (Tablo 31).

Çalışmamızda OİB olan kız ergenlerin internet kullanım amaçlarının sırasıyla; sosyal paylaşım sitelerine girmek için (%97,8), chat yapmak için (%86,5), akademik işler için (%80,9), web'te sörf yapmak için (%57,3), oyun oynamak için (%53,9), cinsel içerikli sitelere girmek için (%45,8), alışveriş yapmak için (%39,3), bahis oynamak için (%4,5) olduğu saptanmıştır (Tablo 31).

OİB olan erkek ergenlerin kız ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla oyun oynamak, cinsel içerikli sitelere girmek ve bahis oynamak amacıyla interneti kullandıkları saptanmıştır (sırasıyla; p<0,001, p<0,001, p<0,001) (Tablo 31).

Akademik amaçlı kullanmak, chat yapmak, sosyal paylaşım sitelerine girmek, webte sörf yapmak ve alışveriş yapmak amacıyla kullanım açısından OİB olan kız ergenler ile OİB olan erkek ergenler arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (sırasıyla; p=0,961, p=0,668, p=0,076, p=0,065, p=0,079) (Tablo 31).

Tablo 31. İnternet kullanım amaçlarına göre OİB olan kız/erkek ergenlerin karşılaştırılması

		Erkek (n=155)		**Kız** (n=89)		**p***
		n	%	n	%	
Akademik işler için kullanım	Var	125	80,6	72	80,9	0,961
	Yok	30	19,4	17	19,1	
Chat yapmak için kullanım	Var	137	88,4	77	86,5	0,668
	Yok	18	11,6	12	13,5	
Sosyal paylaşım için kullanım	Var	143	93,2	87	97,8	0,076
	Yok	12	6,8	2	2,2	
Oyun oynamak için kullanım	Var	126	81,3	48	53,9	**<0,001**
	Yok	29	18,7	41	46,1	
Webte sörf yapmak için kullanım	Var	107	69,0	51	57,3	0,065
	Yok	48	31,0	38	42,7	
Alışveriş yapmak için kullanım	Var	44	28,4	35	39,9	0,079
	Yok	111	71,6	54	60,7	
Cinsel içerikli sitelere girmek için kullanım	Var	71	45,8	2	2,2	**<0,001**
	Yok	84	54,2	87	97,8	
Bahis oynamak için kullanım	Var	42	27,1	4	4,5	**<0,001**
	Yok	113	72,9	85	95,5	

*Ki-kare testi

4.3.3. Cep Telefonu, Akıllı Telefon ve İnternet Erişimli Telefon Sahibi Olma Durumuna Göre OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan erkek ergenlerin %96,1'inin cep telefonuna sahip olduğu, OİB olan kız ergenlerin ise %98,9'unun cep telefonunun olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,216) (Tablo 32).

OİB olan erkek ergenlerin %86,5'inin akıllı telefona sahip olduğu saptanmış olup OİB olan kız ergenlerde bu oran %94,4'tür. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,053) (Tablo 32).

OİB olan erkek ergenlerin %84,5'inin internet erişimli telefona sahip olduğu saptanmış olup OİB olan kız ergenlerde bu oran %93,3'dür. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,045). OİB olan kız ergenler erkek ergenlere göre anlamlı olarak daha fazla internet erişimli telefona sahip oldukları saptanmıştır (Tablo 32).

Tablo 32. Cep telefonu, akıllı telefon ve internet erişimli telefon sahibi olma durumuna göre OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması

		Erkek (n=155)		**Kız** (n=89)		**p***
		n	%	n	%	
Cep Telefonu	Var	149	96,1	88	98,9	0,428**
	Yok	6	3,9	1	1,1	
Akıllı telefon	Var	134	86,5	84	94,4	0,053
	Yok	21	13,5	5	5,6	
İnternet erişimli telefon	Var	131	84,5	83	93,3	**0,045**
	Yok	24	15,5	6	6,7	

*Ki-kare testi
**Fisher'in kesin testi

4.3.4. Evdeki Bilgisayar ve İnternet Bağlantısı Varlığı, Bilgisayarın Evdeki Konumu ile İlgili Bulgular Açısından OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması

OİB olan erkek ergenlerin %92,9'unun evinde bilgisayar olduğu, OİB olan kız ergenlerin ise %93,3'ünün evinde bilgisayarı olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,916) (Tablo 33).

OİB olan erkek ergenlerin %78,1'inin evinde internet bağlantısı bulunmakta olup OİB olan kız ergenlerde bu oran %80,9'dur. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlı değildir (p=0,600) (Tablo 33).

OİB olan erkek ergenlerin %56,9'unun odasında bilgisayarı olduğu, OİB olan kız ergenlerin ise %43,4'ünün odasında bilgisayarı olduğu saptanmıştır. Aradaki fark istatiksel olarak anlamlıdır (p=0,049). Odada bilgisayar varlığının OİB olan erkek

ergenlerde OİB olan kız ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır (Tablo 33).

Tablo 33. Evdeki bilgisayar ve internet bağlantısı varlığı, bilgisayarın evdeki konumu ile ilgili bulgular açısından OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması

		Erkek (n=155)		**Kız** (n=89)		**p***
		n	%	n	%	
Evde bilgisayar	Var	144	92,9	83	93,3	0,916
	Yok	11	7,1	6	6,7	
Evde internet bağlantısı	Var	121	78,1	72	80,9	0,600
	Yok	34	21,9	17	19,1	
Bilgisayarın evdeki konumu	Kendine ait oda	82	56,9	36	43,4	**0,049**
	Ortak kullanılan oda	62	43,1	47	56,6	

*Ki-kare testi

4.3.5. Haftalık Ortalama İnternet Kullanım Süresi Açısından OİB Olan Kız ve Erkek Ergenlerin Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan bireylerde haftalık ortalama internet kullanım süresi OİB olan erkek ergenlerde 31,85±27,51 saat, OİB olan kız ergenlerde 37,55±33,69 saat bulunmuştur. Haftalık ortalama internet kullanım süresine göre her iki grup arasında istatiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (p=0,050) (Tablo 34).

Tablo 34. Haftalık ortalama internet kullanım süresi açısından OİB olan kız ve erkek ergenlerin karşılaştırılması

	Erkek (n=155) Ort.±SS	**Kız** (n=89) Ort.±SS	**p***
Haftalık ortalama internet kullanım süreleri	31,85±27,51	37,55±33,69	0,050

*Bağımsız gruplarda t testi

4.3.6. OİB Olan Erkek/Kız Ergenlerin TEÖ Toplam Puan ve TEÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

OİB olan erkek ergenlerin TEÖ toplam puan ortalaması 67,32±11,03, bilişsel empati alt ölçek puan ortalaması 31,72±6,10, duygusal empati alt ölçek puan ortalaması 35,60±6,83'tür. OİB olan kız ergenlerin TEÖ toplam puan ortalaması 76,39±11,94, bilişsel empati alt ölçeği puan ortalaması 36,11±5,91, duygusal empati

alt ölçeği puan ortalaması 40,28±7,82 olarak bulunmuştur. Her iki grup arasında TEÖ toplam puan ve alt ölçeklerinin puan ortalamalarına göre anlamlı farklılık saptanmıştır (sırasıyla; p<0,001, p<0,001, p<0,001). OİB olan kız ergenlerin, OİB olan erkek ergenlere göre TEÖ ve alt ölçeklerinden anlamlı olarak daha fazla puan aldıkları bulunmuştur (Tablo 35).

Tablo 35. OİB olan erkek/kız ergenlerin TEÖ toplam puan ve TEÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması

		Erkek (n=155) Ort.±SS	**Kız** (n=89) Ort.±SS	**p***
TEÖ toplam puan		67,32±11,03	76,39±11,94	**<0,001**
Alt ölçekler	**Bilişsel empati**	31,72±6,10	36,11±5,91	**<0,001**
	Duygusal empati	35,60±6,83	40,28±7,82	**<0,001**

*Bağımsız gruplarda t testi

4.3.7. OİB Olan Erkek/Kız Ergenlerin SÖ Toplam Puan ve SÖ Alt Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

OİB olan erkek ergenlerin SÖ toplam puan ortalaması 109,48±23,10, fiziksel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 25,04±7,73, sözel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 15,94±4,26, öfke alt ölçeği puan ortalaması 25,85±5,54, düşmanlık alt ölçeği puan ortalaması 23,56±24,47, dolaylı saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 19,06±4,62'dir. OİB olan kız ergenlerin SÖ toplam puan ortalaması 112,13±26,87, fiziksel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 25,60±9,01, sözel saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 16,40±4,70, öfke alt ölçeği puan ortalaması 27,46±6,88, düşmanlık alt ölçeği puan ortalaması 23,89±5,56, dolaylı saldırganlık alt ölçeği puan ortalaması 24,47±6,15 olarak bulunmuştur. Her iki grup arasında SÖ toplam puan ve alt ölçeklerinin puan ortalamalarına göre anlamlı farklılık saptanmamıştır (sırasıyla p=0,437 p=0,623, p=0,439, p=0,172, p=0,063, p=0,223) (Tablo 36).

Tablo 36. OİB olan erkek/kız ergenlerin SÖ toplam puan ve SÖ alt ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması

		Erkek (n=155) Ort.±SS	**Kız** (n=89) Ort.±SS	**p***
SÖ toplam puan		109,48±23,10	112,13±26,87	0,437
Alt ölçekler	**Fiziksel saldırganlık**	25,04±7,73	25,60±9,01	0,623
	Sözel saldırganlık	15,94±4,26	16,40±4,70	0,439
	Dolaylı saldırganlık	19,06±4,62	18,19±5,07	0,172
	Öfke	25,85±5,54	27,46±6,88	0,063
	Düşmanlık	23,56±24,47	24,47±6,15	0,223

*Bağımsız gruplarda t testi

4.4. Korelasyon Analizleri

4.4.1. İnternet Bağımlılığı Ölçeği ile Temel Empati Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

İBÖ toplam puanı ile TEÖ toplam puanı ve duygusal empati alt ölçeği puanı arasında anlamlı bir korelasyon saptanmamıştır (sırasıyla p=0,220, p=0,319). İBÖ toplam puanı ile bilişsel empati alt ölçeği puanı arasında anlamlı, negatif yönde düşük korelasyon saptanmıştır (p=0,001). Bilişsel empati alt ölçek puanı azaldıkça İBÖ toplam puanı artmaktadır (Tablo 37)**.**

Tablo 37. İnternet bağımlılığı ölçeği ile temel empati ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki korelasyonlar

		İnternet Bağımlılığı Ölçeği	
		r	**p**
Temel Empati Ölçeği		-0,035	0,220
Alt ölçekler	**Bilişsel Empati**	-0,092	**0,001**
	Duygusal Empati	0,028	0,319

4.4.2. İnternet Bağımlılığı Ölçeği ile Saldırganlık Ölçeği ve Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

İBÖ toplam puanı ile SÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arasında anlamlı ve pozitif yönde orta düzeyde korelasyon saptanmıştır. SÖ toplam puanı ve alt ölçek puanları arttıkça İBÖ puanları artmaktadır (Tablo 38).

Tablo 38. İnternet bağımlılığı ölçeği ile saldırganlık ölçeği ve alt ölçekleri arasindaki korelasyonlar

		İnternet Bağımlılığı Ölçeği	
		r	**p**
SÖ toplam puan		0,351	**<0,001**
Alt ölçekler	**Fiziksel saldırganlık**	0,273	**<0,001**
	Sözel saldırganlık	0,278	**<0,001**
	Dolaylı saldırganlık	0,307	**<0,001**
	Öfke	0,314	**<0,001**
	Düşmanlık	0,319	**<0,001**

4.4.3. Lojistik Regresyon Analizine Göre OİB Durumunu Etkileyen Etmenler

Yapılan Lojistik Regresyon Analizi'ne göre boş zaman etkinliği olarak en çok internete girme durumu (p=0,040), evde internet bağlantısı durumu (p=0,023), internet kullanım amacı olarak oyun oynama durumu (p=0,001), haftalık ortalama internet kullanım süresi (p<0,001) ve saldırganlık ölçeği toplam puanı (p<0,001) OİB olma durumunu anlamlı olarak etkilemektedir (Tablo 39).

Boş zamanlarda aktivite olarak en çok internete girenler, boş zamanlarda aktivite olarak en çok internete girmeyenlere göre 1,46 kat, evde internet bağlantısı olanlar evde internet bağlantısı olmayanlara göre 1,61 kat, internet kullanım amacı olarak oyun oynayanlar oyun oynamayanlara göre 1,78 kat olası internet bağımlısıdır. Haftalık internet kullanım süresi ve saldırganlık ölçeği puanı arttıkça OİB olma olasılığı artmaktadır (Tablo 39).

Tablo 39. Lojistik regresyon analizine göre OİB durumunu etkileyen etmenler

		B	p	Olasılıklar Oranı	% 95 Güven Aralığı
Baba iş durumu	Çalışıyor	0,624	0,058	1,865	0,979-3,555
Boş zamanlarda en çok kitap okuma	Hayır	0,193	0,541	1,213	0,654-2,250
Boş zamanlarda en çok internete girme	Evet	0,380	**0,040**	1,462	1,018-2,100
Evde bilgisayar	Var	0,093	0,782	1,097	0,568-2,119
Evde internet bağlantısı	Var	0,478	**0,023**	1,613	1,067-2,438
İnternet kullanım amacı chat yapmak	Evet	0,205	0,395	1,227	0,765-1,968
İnternet kullanım amacı sosyal paylaşım sitelerine girmek	Evet	0,440	0,206	1,553	0,786-3,070
İnternet kullanım amacı oyun oynamak	Evet	0,580	**0,001**	1,787	1,258-2,537
İnternet kullanım amacı webte sörf yapmak	Evet	0,133	0,448	1,143	0,809-1,613
İnternet kullanım amacı alışveriş yapmak	Evet	-0,107	0,551	0,899	0,632-1,277
İnternet kullanım amacı cinsel içerikli sitelere girmek	Evet	0,150	0,425	1,162	0,803-1,682
Sosyal paylaşım sitelerine üyelik	Evet	0,018	0,970	1,018	0,407-2,546
İnternet kullanım sonrası disiplin cezası almak	Evet	0,553	0,082	1,739	0,932-3,245
İnternet erişimli telefon sahibi olmak	Evet	0,135	0,568	1,145	0,720-1,822
Haftalık ortalama internet kullanım süresi		0,021	**<0,001**	1,022	1,015-1,029
SÖ toplam puanı		0,019	**<0,001**	1,019	1,013-1,026
Constant		-6,330	**<0,001**	0,002	

Referans Tablosu: Baba iş durumu için çalışmıyor, boş zamanlarda en çok kitap okuma için evet, boş zamanlarda en çok internete girme için hayır, evde bilgisayar için yok, evde internet bağlantısı için yok, internet kullanım amacı chat yapmak için hayır, internet kullanım amacı sosyal paylaşım sitelerine girmek için hayır, internet kullanım amacı oyun oynamak için hayır, internet kullanım amacı webte sörf yapmak için hayır, internet kullanım amacı alışveriş yapmak için hayır, internet kullanım amacı cinsel içerikli sitelere girmek için hayır, sosyal paylaşım sitelerine üyelik için hayır, internet kullanım sonrası disiplin cezası almak için hayır, internet erişimli telefon sahibi olmak için hayır olanlar referans grup olarak alınmıştır. Haftalık internet kullanım süresi ve saldırganlık ölçeği toplam puanı sürekli değişken olarak analize alınmıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

OİB prevalansı yurt dışında yapılan çalışmalarda %8,7-53,7 (31, 32, 36, 106), yurt içinde yapılan çalışmalarda %11,6-38,7 (35, 37, 38, 107) oranları arasında bulunmuştur. Standart tanı kriterlerinin olmaması, farklı değerlendirme ölçeklerinin kullanılması, ölçeklerde farklı kesme değerlerinin olması ve araştırmaların farklı kültürlerde yapılması farklı prevalans sonuçları saptanmasına neden olmaktadır (108). Türkiye'de çalışmamızda kullanılan İBÖ ile yapılan çalışmalara bakıldığında, OİB yaygınlığı 2010 yılında %11,6 ve 2013 yılında %14,4 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda ise OİB yaygınlığı %19,9 olarak saptanmıştır. İnternet kullanımının yaygınlaşması, internete erişimin daha kolay olması ve yetersiz kontrol mekanizmaları OİB'deki prevalans artışını açıklayabilir (108). İnternet bağımlılığı açısından risk altındaki bireyler saptanmalı, bu bireylere yönelik önleme stratejileri ve tedavi programları geliştirilmelidir.

Cinsiyet ve OİB arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında elde edilen sonuçların birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda cinsiyetler arası farklılık olmadığı belirtilirken (107), bazı çalışmalarda ise OİB'in erkeklerde daha fazla olduğu belirtilmiştir (35, 109, 110). Çalışmamızda da OİB prevalansı açısından cinsiyetler arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Cinsiyet değişkeni ile ilişkili farklı bulgular araştırmalardaki yöntem ve örneklem seçimindeki farklılıklardan kaynaklanabilir. Türk toplumunda cinsiyete özgü kültürel yetiştirme tarzlarındaki farklılıklar da erkek üstünlüğünün saptanmamasının nedeni olabilir. Türk toplumunda erkekler daha özgür, istedikleri kişilerle iletişim kurmada daha serbest, istediklerini ifade etmede daha rahat olarak yetiştirilmektedirler. Kızlar ise duygu ve düşünceleri saklaması, dışa vurmaması yönünden pekiştirilerek yetiştirilmekte ve iletişim konusunda daha fazla denetim uygulanmaktadır. İnternet, kızlar için dış dünyaya açılan bir kapı ve kendilerini ifade edebileceği özgür bir ortam olabilmektedir (108). Bu bulguyu destekler nitelikte olarak çalışmamızda internet kullanım süreleri açısından OİB'li kız ve erkek ergenler arasında anlamlı farklılık olmadığı saptanmış olup OİB'li kız ergenlerin interneti boş zaman etkinliği olarak daha yoğun kullandıkları ve internet erişimli cep telefonuna anlamlı oranda daha fazla sahip

oldukları bulunmuştur. Bu durum OİB prevalansı açısından cinsiyetler arası farklılığın olmamasının bir nedeni olabilir.

Literatürde internet bağımlılığı ve internette kalma süresi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara bakıldığında internet bağımlılarının ve sağlıklı internet kullanıcılarının haftalık internet kullanım sürelerinin farklı olduğu gözlenmiştir. Araştırmalarda kültürel özelliklerin, örneklem seçiminin, değerlendirme ölçeklerinin ve ölçeklerin kesme puanlarının birbirinden farklı olması nedeniyle internet bağımlılığı için belirli bir kullanım süresi belirlenememektedir. Bununla birlikte internet bağımlısı olan bireylerin, sağlıklı internet kullanıcısı bireylere göre interneti daha fazla kullandığı gözlenmektedir (111). Yapılan çalışmalarda internet bağımlılarının haftalık ortalama internet kullanım süresinin 21,2-68,8 saat arasında değiştiği (16, 112-114), internet bağımlısı olmayan bireylerin ise 4,9-21,8 saat arasında interneti kullandıkları bulunmuştur (16, 112-114).

İnternet kullanımının bağımlılık olarak tanımlanmasında en büyük etkenin internet başında aşırı zaman harcanması olduğu belirtilmektedir (108). Araştırmalar, internete bağımlısı olan bireylerin haftalık ya da günlük internet kullanım miktarının bağımlı olmayan bireylere nazaran önemli miktarda fazla olduğunu, internet başında geçirilen zaman arttıkça internet bağımlılığı riskinin de arttığını göstermektedir (115). OİB ile ilgili yapılan bir çalışmada OİB'li bireylerin haftalık internet kullanım süresinin 19 saat olduğu bulunmuş olup bağımlı olmayan bireylerin ise haftalık olarak interneti 5,8 saat kullandıkları saptanmıştır (26). Ülkemizde yapılan başka bir çalışmada ise OİB'li ergenlerin anlamlı oranda daha fazla haftalık 9 saat ve üzerinde internete girdikleri saptanmıştır (108). Çalışmamızda da literatürü destekler nitelikte olarak OİB'li ergenlerin haftalık internet kullanım sürelerinin anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır. İnternet başında geçirilen sürenin internet bağımlılığının bir yordayıcısı olduğu göz önüne alındığında (115), olası bağımlı ergenlerin internet kullanım süresini azaltmaya yönelik girişimler bu ergenlerin bağımlığa geçişini önlemede koruyucu bir yaklaşım olabilir. Okullarda OİB'li ergenler gerekli ölçekler yardımıyla belirlenebilir. Bu ergenlerle zamanı iyi değerlendirme ve yönetme çalışmaları yapılabilir. Zamanlarını sadece internet başında değil çalışma, araştırma, sosyal aktiviteler gibi farklı alanlarda dağıtabilmelerine yardımcı olabilecek girişimler yapılabilir. Örneğin; gerçek hayatta sosyalleşebilmelerini sağlayabilecek grup

çalışmalarına, spor etkinliklerine, sinema ve tiyatro gibi daha çok çevre edinebilecekleri aktivitelere yönlendirme gibi.

İnternet bağımlılarının belirlenmesinde sadece internet başında geçirilen süre yeterli olmamakta bu sürenin hangi kullanım amaçları için kullanıldığı da büyük önem taşımaktadır (116). İnternet bağımlıları müzik ve oyun siteleri gibi sitelerde daha fazla zaman harcarken bağımlı olmayanlar eğitim sitelerinde zaman harcamaktadırlar (108). İnterneti oyun ve eğlence amacıyla kullananların internet bağımlılığı açısından daha fazla risk altında oldukları birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (115). Online aktivite ve uygulamaların da internet bağımlılığını tespit etmede önemli faktörler olduğu bildirilmektedir (108). Yapılan çalışmalarda internet bağımlısı ve olası bağımlı olan ergenlerin sağlıklı internet kullanıcısı olan ergenlere göre oyun oynamak amacıyla interneti daha fazla kullandıkları gösterilmiştir (106, 108, 117, 118). Literatürde olası bağımlı ergenlerin internet kullanım amaçlarının bağımlı bireylere benzer özellikler gösterdiği bildirilmektedir (108). Çalışmamızda da OİB olanlarda internet kullanım amacı olarak online oyun oynama anlamlı oranda daha fazla saptanmış olup bulgumuz literatürü destekler niteliktedir.

Oyun oynamanın anlık ödüllendirici özelliği nedeniyle ergenler tarafından tercih edildiği düşünülmektedir (110). Online oyun oynamanın dopamin salgısına yol açtığını saptayan bunun da bağımlılık geliştirilmesinde etkili olan önemli bir nörokimyasal olay olduğunu belirten araştırmaların varlığı bağımlılık ile ilgili önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır (119). Literatürde yoğun oyun oynayan bireylerin madde bağımlılığına benzer semptomlar sergilediği öne sürülmektedir (119). Literatürde yoğun oyun oynayan bireylerin madde bağımlılığına benzer semptomlar sergilediği öne sürülmektedir (119). Ülkemizde yapılan bir çalışmada oyun oynayan bireylerin oyun oynama sürelerinin giderek arttığı ve bu durumun sosyal hayatlarını etkileme aşamasına geldiği saptanmıştır (120). Online oyunlara fazla zaman harcanması çok sayıda olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Akademik performans üzerindeki olumsuz etkisi, kaygı artışı, yanlızlık, depresyon, saldırganlık, düşmanca duygularda artış, şiddete karşı duyarsızlaşma, olumlu sosyal davranışlarda azalma, düşük yaşam doyumu gibi psikososyal problemler, dikkat sorunları, kişilerarası ilişkilerin bozulması, gerçeklikten kaçış ve suç davranışları bu olumsuz sonuçların bazılarıdır (24, 119). Oyun oynamak amacıyla interneti kullanan ergenler

sanal dünyanın bazı riskleri ile karşılaşabilmektedirler (121). Ülkemizde yapılan bir çalışmada interneti oyun amacıyla kullanmanın internet bağımlılığı açısından en önemli faktör olduğu saptanmıştır (122). Wei ve arkadaşlarının çalışmasında çevrimiçi oyun oynamada uzun geçmişe sahip olan ve haftalık çevrimiçi oyun oynama süreleri fazla olan bireylerin internet bağımlılığına eğilimli oldukları ileri sürülmüştür (123). Başka bir çalışmada ise, internette oyun oynama süresi ile bağımlılık düzeyleri arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Bireylerin internette oyun oynama süreleri arttıkça internet bağımlısı olma düzeylerinin de arttığı saptanmıştır (124). Ülkemizde yapılan çalışmalarda da oyun amaçlı internet kullanımının internet bağımlılığı düzeylerini artırdığı ve interneti en çok oyun oynamak amacıyla kullanmanın siber zorbalık/siber mağduriyeti yordayan faktör olduğu saptanmıştır (125, 126). Çalışmamızda oyun oynama amaçlı internet kullanımının anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır. Literatür bilgileri ışığında bu kullanım amacının, olası bağımlı ergenlerin internet bağımlılığına geçişini hızlandırabilecek aracı bir durak olabileceği düşünülmüştür. Yapılan bir çalışmada haftalık çevrimiçi oyun oynama süresinin çevrimiçi oyun bağımlılığının gelişiminde risk faktörü olduğu saptanmıştır (121). Bu bulgu göz önüne alındığında, internet kullanım amacı olarak online oyun oynamayı daha fazla kullanan OİB'li ergenlerin online oyun bağımlılığı açısından risk altında oldukları düşünülmüştür. Bazı durumlarda, dijital oyun oynamanın kişinin yaşamındaki problemlerle (ilişki sorunları, sosyal çevre yetersizliği) baş etmesinde rol oynadığı bildirilmektedir (127). Olası bağımlı ergenlerin erken dönemde saptanması, bu ergenleri internete ve online oyunlara yönlendiren sebeplerin değerlendirilmesi, kullanım süresi ve amacı gibi faktörler ile ilgili gerekli önlemlerin alınması bu ergenlerin daha fazla sorun yumağı (internet bağımlılığı, online oyun bağımlılığı, siber zorbalık/mağduriyet) içine çekilmesini önleyebilir.

Video oyunlarının şiddet eylemini ödüllendirme ve yinelemeye dayalı olma özellikleri nedeniyle saldırganlık ve bağımlılık üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu bildirilmektedir. Bu oyunları oynayan bireylerin bağımlılık düzeylerindeki artışla birlikte saldırganlık düzeylerinde de artış olacağı öne sürülmektedir (128). Ülkemizde yapılan bir çalışmada çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerin video oyunu bağımlılık düzeyleri arttıkça saldırganlık düzeylerinin de arttığı bulunmuştur (128). Çalışmamızda her ne kadar oyun bağımlılığı düzeyleri değerlendirilmese de OİB'li

ergenlerin online oyun oynama ve saldırganlık düzeylerinin anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır. OİB'li ergenler online oyunları yoğun oynadıkları için saldırganlık düzeyleri artmış olabilir. Bununla birlikte, online oyunların bu oyunları tercih eden kişilere gerçek hayatta aradıkları şey için telafi edici bir kanal sağladığı da bildirilmektedir (129). Bu bulgu ışığında; OİB'li ergenler saldırganlık duygularına boşalım yolu buldukları için internette online oyunu tercih ediyor olabilirler. Online oyun oynama saldırganlık duygularını dışa vurarak OİB'li ergenlerin bu duygularıyla başa çıkmalarında aracı bir rol oynuyor olabilir. OİB'li bireylerde interneti online oyun oynama amaçlı kullanım ile saldırganlık arasındaki neden sonuç ilişkilerini değerlendiren ileriye dönük çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Boş zaman etkinliği, kişinin mesleksel ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesi ile girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraştır. Akran ilişkilerinin önem kazandığı ergenlik döneminde boş zaman aktiviteleri yeni becerilerin edinilmesini, sosyal ilişkilerin geliştirilmesini ve yeni kimliklerin oluşmasını sağladığı için gelişimsel olarak önemli görülmektedir (130). Aynı zamanda boş zaman aktiviteleri ergenin kendini keşfetmesini, çevresini denetlemesini, yaratıcılığını ortaya çıkarmasını, tecrübelerini yönlendirmeyi öğretmektedir (131).

İnternet kullanımı için ayrılan zamanın olumsuz sonuçlara yol açtığına dair araştırmaların kaynağı, Nie ve Hillygus tarafından ortaya konan zamanın kullanımına dair yer değiştirme kuramına dayanmaktadır. Kurama göre zaman sınırlı bir kaynaktır ve internet için ayrılan zaman sosyal aktiviteler, hobiler, okuma, TV izleme ve özellikle yüz yüze etkileşimler gibi diğer aktivitelere ayrılan zamandan çalmaktadır. Bu yaklaşım, internet kullanımının çalışma, ev işleri, uyku gibi yaşam alanlarında olumsuz etkilere yol açtığını iddia etmektedir (132).

İnternette boş zaman geçirmenin ergenin hem sosyal hem de fiziksel gelişimini engelleyici olumsuz etkiler oluşturduğu bildirilmektedir. İnternetin ergene verdiği küresel formasyonun aile ve okulun verdiği formasyondan farklı oluşunun ergenin aile ve arkadaşlık ilişkilerine olumsuz yönde yansıdığı belirtilmektedir (133). Yapılan bir çalışmada aşırı internet kullanımı olan ergenlerin, sağlıklı internet kullanıcısı ergenlere göre boş zaman geçirme amacıyla daha fazla interneti kullandıkları ve daha yalnız

oldukları saptanmıştır (17). Başka bir araştırmada internet bağımlısı ergenlerin ve internet bağımlılığı açısından risk altında olan ergenlerin boş zaman aktivitesi olarak en çok internete girmeyi tercih ettikleri bulunmuştur (134). Ayrıca boş zamanları için planlanmış aktiviteleri olmayan bireylerde daha fazla problemli internet kullanımının olduğu bildirilmektedir (135). Montag ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmada ise boş zamanlarda internette geçirilen sürenin internet bağımlılığı açısından risk faktörü olduğu saptanmıştır (136). Çalışmamıza katılan ergenler boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktiviteler açısından değerlendirildiğinde; OİB olan ergenlerin, olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla internete girmeyi tercih ettikleri saptanmıştır. Ayrıca çalışmamızda OİB olan ergenlerin boş zamanlarında en çok tercih ettikleri aktivitelere bakıldığında internete girmeyi ilk sırada tercih ettikleri bulunmuştur. Çalışmamızdaki OİB'li ergenlerin internet bağımlılığı açısından risk altında olduğu düşünüldüğünde boş zaman etkinliği olarak daha fazla interneti tercih etmeleri bu ergenlerin bağımlılığa geçişini hızlandıran bir faktör olabilir. OİB'li ergenlerin boş zaman etkinliği olarak sosyal etkinliklere yönlendirilmesi koruyucu bir yaklaşım olacaktır. Türk toplumunda boş zamanları değerlendirme konusunda bireyin çocukluktan başlayarak ergenlik ve gençlik dönemlerinde aile ve okul ortamlarında yeterince yönlendirilmediği belirtilmektedir (131). Toplumumuzdaki bu yetersizlik belki de OİB'li ergenleri boş zaman etkinliği olarak internete yönlendirmiş olabilir. Ergenler boş zamanlarını değerlendirebilmek için, çoğunlukla kolay erişebilecekleri ve uygulayabilecekleri etkinlikleri tercih etmektedirler (137). İnternete erişimin kolay ve ucuz olmasının, ergenlerin boş zamanlarda internete yönelmelerinde ve internette daha fazla zaman geçirmelerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir (138). Belki de çalışmamızdaki OİB'li ergenler internete kolay erişebildikleri için boş zaman etkinliği olarak daha fazla interneti kullanmayı tercih etmiş olabilirler. Nitekim, OİB'li ergenlerin evlerindeki internet bağlantısının anlamlı oranda daha fazla olması internete rahat ve kolay şekilde ulaştıklarını göstermektedir.

Ülkemizde evden internete erişim olanakları hızla artmakta olup Türkiye İstatistik Kurumu 2015 yılı verilerine göre internet erişim imkanına sahip hanelerin oranı % 59,5'e ulaşmıştır (139). Evde internet kullanımının artması aile, arkadaş ile geçirilen zamanı ve sosyal faaliyetlere ayrılan zamanı olumsuz yönde etkilemekte ve gerçek ilişkilerin yerine sanal ilişkilerin tercih edilmesine neden olabilmektedir (140).

Yapılan çalışmalar evden internete bağlanan bireylerin internetin olumsuz sonuçları ile daha fazla karşılaştıklarını göstermektedir (141, 142). Ayrıca evde internet bağlantısının olmasının aşırı internet kullanımına neden olabildiği ve internet bağımlılığı gelişimi açısından risk faktörü olduğu bildirilmektedir (111, 142-149). Ülkemizde yapılan bir çalışmada OİB'li ergenlerin anlamlı oranda daha fazla evden internete bağlanabildikleri bulunmuştur (150). Çalışmamızda da literatürü destekler nitelikte olarak OİB'li ergenlerin bağımlı olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla evde internet bağlantısına sahip oldukları saptanmıştır. Evdeki internet bağlantısı; internete erişimi kolaylaştırması, saat başına ücret ödenmemesi ve sınırsız internet bağlantısına olanak sağlayabilmesi nedeniyle OİB'li ergenlerin interneti aşırı kullanmalarına ve sonuçta da olası bağımlılığa yol açmış olabilir. Çalışmamızdaki OİB'li ergenlerin haftalık internet kullanım sürelerinin anlamlı oranda daha fazla olduğunun saptanmış olması bu düşünceyi destekler niteliktedir. OİB'li ergenlerin ailelerinin evde internet kullanımı ile ilgili olarak alacakları önlemler OİB'den internet bağımlılığına geçişi azaltabilir. Bu önlemler içerisinde evde internete bağlı olan bilgisayarların ortak kullanılan alanlarda olması ve ergenlerle birlikte evde internet kullanım kurallarının belirlenmesi olabilir.

Şiddet ve saldırganlığın ortaya çıkmasında biyolojik, psikolojik, sosyal, çevresel ve kültürel pek çok faktör etkilidir. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık doğuştan değil sonradan öğrenilmiş davranışlardır. Bu yaklaşım saldırganlığın model olma ve pekiştirme yoluyla ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Şiddet içeren yayınların kısa ve uzun vadede kalıcı saldırgan davranışlar üzerinde etkili olduğu gözlemsel ve deneysel çalışmalarla ortaya konmuştur (151). İnternetin sınırsız ve denetimsiz bir şekilde birçok şiddet unsurunu bünyesinde bulunduran, her yaş grubundan bireyin özellikle çocuk ve gençlerin bu unsurların etkilerine açık hedef haline geldiği bir yapıya sahip olduğu bildirilmektedir (10).

İnternet davranışlarının hızlı tepki, anlık ödül sağlayarak ve farklı aktivitelere pencereler açarak sıkıntı düzeyini azaltabilmesi yanında internet bağımlılığının saldırganlık için önemli risk faktörlerinden biri olduğu bildirilmektedir. Yapılan bir çalışmada internet bağımlısı olan ve olmayan bireylerin kişilik profilleri karşılaştırılmış olup internet bağımlısı olan bireylerin saldırganlığa daha fazla yatkın oldukları bulunmuştur (10). Başka bir çalışmada ise düşmanlık davranışının internet

bağımlılığının yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda internet bağımlılığının düzeyi ile tüm saldırgan özellikler arasında ilişki olduğu belirtilmektedir. Ülkemizde yapılan bir çalışmada şiddet eğilimini yordayan en güçlü değişkenin problemli internet kullanım düzeyi olduğu bulunmuştur. Diğer yandan şiddet eğiliminin de problemli internet kullanımı üzerinde yordayıcı etkisi bulunmuştur. Aynı çalışmada problemli internet kullanımı ve şiddet eğiliminin birbirini doğuran ve artıran sonuçlar olduğu belirtilmiştir (151). Çalışmamızda OİB'li ergenlerin saldırganlık düzeylerinin anlamlı oranda yüksek olduğu saptanmış olup bu bulgumuz literatürü destekler niteliktedir. Saldırganlık özellikleri fazla olan OİB'li ergenler interneti, bu gereksinimlerini gideren ve bu eğilimlerini kolaylaştıran bir araç olarak kullanıyor olabilirler. İnternetteki şiddet içeren unsurlar ve sosyal öğrenme teorisi göz önüne alındığında ise OİB'li ergenlerdeki internet kullanımı bu ergenlerin saldırganlık düzeylerinin artmasında aracı bir rol oynamış olabilir.

İnsanın temel gereksinimlerinden biri olan sosyal iletişimde, empati önemli bir role sahip olup bireyin olumlu sosyal ilişkiler geliştirmesine katkıda bulunmaktadır (152, 153). İnternet bağımlılığını bir çeşit ruhsal bağımlılık olarak açıklayan Kandell'e göre, kişilerarası ilişkilerinde ve/veya yaşamın diğer alanlarında güçlükleri olan bireyler, bu sorunlarından kaçmak için internete yönelmektedir. Kişilerarası ilişkilerin niteliği ve kalitesine bağlı olarak sosyal davranışları anlamada önemli göstergelerden biri empatidir (95). Literatürde empati ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmaya rastlanmamakla birlikte, bir araştırmada internet bağımlılarının öznel deneyimlerini anlamada empatinin önemli olduğu belirtilmiştir (154). Aynı çalışmada empatik becerilerinde yetersizliği olan bireylerin kişilerarası ilişkilerinde sorun yaşayabileceği, bu nedenle internet ortamında daha fazla zaman geçirebileceği ve çevrimiçi ilişkileri daha çok yeğleyebileceği ifade edilmektedir (154). Empatik tepkilerin verilmesinde beden dili ve sözlü iletiler kullanılmaktadır. Empatik becerilerinde yetersizliği olan bireylerin ise internette gerçekleştirdiği etkileşimlerde beden dilini kullanmak zorunda olmadığı, sözlü iletiler yerine çeşitli avatarlar kullanarak kendi tepkilerini ortaya koyabildikleri bildirilmektedir. Bu durumun bireylerin empati becerilerindeki yetersizliği örtebildiği ve yüz yüze iletişimden çok internet üzerinden iletişim kurmasına yol açabileceği bildirilmektedir (95). Ülkemizde yapılan bir çalışmada empati düzeyi azalan gençlerin internet

ortamından daha fazla sosyal fayda sağlamakta oldukları ve interneti aşırı düzeyde kullandıkları saptanmıştır (95). Yapılan başka bir çalışmada empati düzeyleri ile problemli internet kullanımı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmış olup sosyal iletişim becerilerinde yetersiz olan bireylerin problemli internet kullanım özelliklerine sahip olduğu ileri sürülmüştür (7). Çalışmamızda olası bağımlı olmayan ergenlere göre OİB'li ergenlerin sosyal iletişim amaçlı internet kullanımlarının (internet kullanım amacı olarak chat yapma, sosyal paylaşım sitelerine girme, sosyal paylaşım sitelerine üyelik) ve empati düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu bulgu göz önüne alındığında, empati düzeylerinde yetersizlik gözlenmeyen olası bağımlı ergenlerin internete sosyal fayda amaçlı yönelmedikleri düşünülebilir. Çalışmamız olası internet bağımlılığı ile empati arasındaki ilişkiyi değerlendiren ilk çalışmadır. Ayrıca literatürde empati ve internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi değerlendiren sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılacak araştırmalarda internet kullanım amaçlarının ve sosyal iletişim becerilerinin değişken olarak incelenmesi, bu konunun daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kısıtlılıklar

Çalışmamız kesitsel tarzda bir çalışmadır. Bu nedenle saptadığımız faktörlerin olası internet bağımlılığının bir nedeni mi yoksa internet kullanımının bir sonucu mu olduğunu kesin olarak belirtememekteyiz. Olası internet bağımlılığı ile psikolojik özellikler arasındaki neden sonuç ilişkilerini değerlendiren ileriye dönük çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. OİB ile ilgili faktörler seçilen örneklem grubuna göre değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle saptanan bulgular sadece Isparta'daki lise öğrencileri için genelleştirilebilir ya da yorumlanabilir. Çalışmamızın bir diğer kısıtlılığı sadece öğrenciler tarafından doldurulan ölçek ve değerlendirme formlarının kullanılmasıdır. Ölçek ve formların doldurulması uzun zaman alabileceği için bazı öğrenciler form ve ölçekleri hızlı ve özensiz bir şekilde doldurmuş olabilirler. OİB ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla gelecek çalışmalarda ölçeklerle birlikte klinik değerlendirmelerinde yapılması ve aile, öğretmen gibi diğer kaynaklardan da bilgi toplanması yararlı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlarımıza göre internetin belirli kullanım biçimlerinin(haftalık internet kullanım süresi, online oyun oynama, evde internet bağlantısı) OİB açısından risk faktörü olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte bu kullanım şekilleri olası bağımlılığın sonucu olarak da gelişmiş olabilir. OİB'li ergenlerin haftalık internet kullanım sürelerinin daha yoğun olduğu, boş zaman etkinliği olarak interneti daha fazla tercih ettikleri ve evdeki internet bağlantılarının daha fazla olduğu saptanmıştır. OİB'li ergenlerin evlerindeki internet bağlantıları boş zaman etkinliği olarak en çok interneti tercih etmelerini sağlamış olabilir bu durum da haftalık internet kullanım sürelerini artırmış olabilir. OİB'li ergenlerin evdeki internet kullanımları ile ilgili aileleri tarafından kontrol edilmeleri ve boş zaman etkinliği olarak internet dışı aktivitelere yönlendirilmeleri OİB'li ergenlerin haftalık internet kullanım sürelerini kısıtlayarak bağımlılık sürecine geçişlerini azaltabilir. Çalışmamızda OİB'li ergenlerin empati düzeylerinde fark saptanmazken saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmamızın doğası gereği, saldırganlık düzeyleri yüksek olan ergenler internete yönelip olası bağımlı mı olmuşlardır yoksa olası bağımlılık düzeyindeki internet kullanımı ergenlerin saldırganlık düzeylerini mi artırmıştır kesin olarak belirlenememektedir. Saldırganlık ile olası internet bağımlılığı arasındaki neden sonuç ilişkisini değerlendiren ileriye dönük çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

ÖZET

Isparta İl Merkezi Lise Öğrencilerinde Olası İnternet Bağımlılığı ile Saldırganlık ve Empati Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu çalışmada lise öğrencilerinde olası internet bağımlılığı ile ilişkili internet kullanım özelliklerinin saptanması, olası internet bağımlılığı ile empati ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve olası internet bağımlılığı prevalansının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Liselerde okuyan ergenlerde kesitsel analitik tipte bir çalışma planlandı. Sosyoekonomik her düzeyden öğrenciyi kapsayabilmesi için okullar sosyoekonomik düzeylerine göre tabakalanarak her düzeyden küme örnekleme yoluyla bir okul rastgele belirlendi. Öğrencilere İnternet Bağımlılığı Ölçeği, Temel Empati Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, sosyodemografik veriler ve internet kullanımı ile ilişkili bilgi formu verildi.

Olası internet bağımlılığı prevalansı %19,9 olarak saptanmıştır. Olası internet bağımlısı olan ergenlerin olası internet bağımlısı olmayan ergenlere göre evde internet bağlantılarının, haftalık internet kullanım sürelerinin ve saldırganlık düzeylerinin anlamlı oranda daha fazla olduğu saptanmıştır. Her iki grup arasında empati düzeyleri açısından anlamlı farklılık saptanmamıştır. Olası internet bağımlısı olan ergenlerin olası internet bağımlısı olmayan ergenlere göre anlamlı oranda daha fazla online oyun amaçlı interneti kullandıkları ve boş zaman aktivitesi olarak en çok interneti tercih ettikleri saptanmıştır.

Olası internet bağımlısı olan ergenlerin erken dönemde saptanması, bu ergenleri internete ve online oyunlara yönlendiren sebeplerin değerlendirilmesi, kullanım süresi ve amacı ile ilgili gerekli önlemlerin alınması bu ergenlerin daha fazla sorun yumağı içine çekilmesini önleyebilir.

Anahtar kelimeler: Empati, ergen, olası internet bağımlılığı, prevalans, saldırganlık

SUMMARY

Analysis of the Relationship Between Levels of Empathy and Aggression with Possible Internet Addiction in High School Students in the Center of the Isparta Province

This study aims to determine the characteristics of Internet usage associated with possible Internet addiction, the relationship between levels of empathy and aggression with possible Internet addiction, and the prevalence of possible Internet addiction among high school students.

Cross-sectional analytical study was planned on high-school adolescents. In order to cover students from all socioeconomic levels, the schools were stratified according to socioeconomic level, and each school was randomly selected via cluster sampling method. The Internet Addiction Scale, Basic Empathy Scale, Aggression Scale, and Information Form associated with Socio-Demographic Data and Internet Usage were given to the students.

The prevalence of possible Internet addiction was found to be 19.9%. Home-based Internet connections, weekly Internet usage time, and high aggression levels were found to be significantly higher in adolescents who are possible Internet addicts than adolescents who are not. No significant difference was found between the two groups in terms of empathy levels. It was determined that adolescents who are possible Internet addicts were significantly more likely to use the Internet for online games than adolescents who are not possible addicts, and also that the Internet was their favorite leisure-time activity.

The early detection of adolescents who are possible Internet addicts, evaluation of the causes that lead these adolescents to the Internet and online games, and taking necessary precautions to monitor/control usage time and purpose can prevent these adolescents from being drawn into a web of problems.

Key words: Empathy, adolescent, possible Internet addiction, prevalance, aggression

KAYNAKLAR

1. Ceyhan E. Ergen ruh sağlığı açısından bir risk faktörü: İnternet bağımlılığı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 2008; 15(2):109-16.
2. Üneri Ö, Tanıdır C. Bir grup lise öğrencisinde internet bağımlılığı değerlendirmesi: Kesitsel bir çalışma. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*. 2011; 24(4):265-72.
3. Tsai C-C, Lin SS. Internet addiction of adolescents in taiwan: An interview study. *CyberPsychology & Behavior*. 2003; 6(6):649-52.
4. Huang Y-R. Identity and intimacy crises and their relationship to internet dependence among college students. *CyberPsychology & Behavior*. 2006; 9(5):571-76.
5. Dökmen Ü. Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 1987; 20(1):183-207.
6. Kraut R, Patterson M, Lundmark V, Kiesler S, Mukophadhyay T, Scherlis W. Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*. 1998; 53(9):1017-31.
7. Melchers M, Li M, Chen Y, Zhang W, Montag C. Low empathy is associated with problematic use of the internet: Empirical evidence from china and germany. *Asian Journal of Psychiatry*. 2015; 17:56-60.
8. Berkowitz L. Aggression: Its causes, consequences, and control. *McGraw-Hill series in social psychology*. 1994; 20(6):464-66.
9. Yıldız A. Ebeveyn tutumları ve saldırganlık. *Polis Bilimleri Dergisi*. 2004; 6(3):131-49.
10. Şahin M. The internet addiction and aggression among university students. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*. 2014; 27(1):43-52.
11. Ko C-H, Yen J-Y, Liu S-C, Huang C-F, Yen C-F. The associations between aggressive behaviors and internet addiction and online activities in adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2009; 44(6):598-605.
12. Tsai C-C, Lin SSJ, Tsai M-J. Developing an internet attitude scale for high school students. *Computers & Education*. 2001; 37(1):41-51.
13. Odabaşı H, Kabakçı I, Çoklar A. İnternet, çocuk ve aile. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
14. Arısoy Ö. İnternet bağımlılığı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 2009; 1(1):55-67.
15. Bölükbaş K. İnternet kafeler ve internet bağımlılığı üzerine sosyolojik bir araştırma: Diyarbakır örneği. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2003.
16. Young KS. Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*. 1998; 1(3):237-44.

17. Morahan-Martin J, Schumacher P. Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*. 2000; 16(1):13-29.

18. Davis RA. A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*. 2001; 17(2):187-95.

19. Greenfield DN. Psychological characteristics of compulsive internet use: A preliminary analysis. *Cyberpsychology & Behavior*. 1999; 2(5):403-12.

20. Griffiths M, editor Technological addictions. Clinical Psychology Forum; 1995: Division Of Clinical Psychology Of The British Psychol Soc.

21. Griffiths M. Behavioural addiction: An issue for everybody? *Employee Councelling Today*. 1996; 8(3):19-25.

22. Yılmaz D. Çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları anabilim dalına başvuran çocuk ve ergenlerde bilgisayar oyunu ve İnternet kullanımı ile utangaçlık ve sosyal fobi İlişkisinin İncelenmesi. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Bursa, 2010.

23. Köroğlu E. Dsm-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı. 5. Baskı. Ankara: HYB Yayıncılık, 2013: 363-86.

24. Irmak AY, Erdoğan S. Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 2016; 27(Baskıda):1-11.

25. Chakraborty K, Basu D, Kumar K. Internet addiction: Consensus, controversies, and the way ahead. *East Asian Arch Psychiatry*. 2010; 20(3):123-32.

26. Canan F. Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığı, disosiyatif belirtiler ve sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Düzce, 2010.

27. Niemz K, Griffiths M, Banyard P. Prevalence of pathological internet use among university students and correlations with self-esteem, the general health questionnaire (ghq), and disinhibition. *CyberPsychology & Behavior*. 2005; 8(6):562-70.

28. Chou C, Hsiao M-C. Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: The taiwan college students' case. *Computers & Education*. 2000; 35(1):65-80.

29. Yoo HJ, Cho SC, Ha J, Yune SK, Kim SJ, Hwang J ve ark. Attention deficit hyperactivity symptoms and internet addiction. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2004; 58(5):487-94.

30. Kaltiala-Heino R, Lintonen T, Rimpelä A. Internet addiction? Potentially problematic use of the internet in a population of 12-18 year-old adolescents. *Addiction Research & Theory*. 2004; 12(1):89-96.

31. Johansson A, Götestam KG. Internet addiction: Characteristics of a questionnaire and prevalence in norwegian youth (12–18 years). *Scandinavian Journal of Psychology*. 2004; 45(3):223-29.

32. Kim K, Ryu E, Chon M-Y, Yeun E-J, Choi S-Y, Seo J-S ve ark. Internet addiction in korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: A questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*. 2006; 43(2):185-92.

33. Bayraktar F. İnternet kullanımının ergen gelişimdeki rolü. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, İzmir, 2001.

34. Tahiroglu AY, Celik GG, Uzel M, Ozcan N, Avci A. Internet use among turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*. 2008; 11(5):537-43.

35. Canbaz S, Sunter AT, Peksen Y, Canbaz M. Prevalence of the pathological internet use in a sample of turkish school adolescents. *Iranian Journal of Public Health*. 2009; 38(4):64-71.

36. Choi K, Son H, Park M, Han J, Kim K, Lee B ve ark. Internet overuse and excessive daytime sleepiness in adolescents. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2009; 63(4):455-62.

37. Canan F, Ataoglu A, Nichols LA, Yildirim T, Ozturk O. Evaluation of psychometric properties of the internet addiction scale in a sample of turkish high school students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2010; 13(3):317-20.

38. Dalbudak E, Evren C, Aldemir S, Evren B. The severity of internet addiction risk and its relationship with the severity of borderline personality features, childhood traumas, dissociative experiences, depression and anxiety symptoms among turkish university students. *Psychiatry Research*. 2014; 219(3):577-82.

39. Średniawa A, Jarczewska D, Żabicka K, Ulman M, Pilarska A, Tomasik T ve ark. Internet addiction among graduates of general secondary schools in cracow and its correlation with body mass index and other health problems. *Polski Merkuriusz Lekarski: Organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*. 2015; 39(229):31-36.

40. Chérif L, Ayedi H, Hadjkacem I, Khemekhem K, Khemekhem S, Walha A ve ark. Problematic internet use among teenagers in sfax, tunisia. *L'Encephale*. 2015; 41(6):487-92.

41. Alpaslan A, Kocak U, Avci K, Uzel Tas H. The association between internet addiction and disordered eating attitudes among turkish high school students. *Eat Weight Disord*. 2015; 20(4):441-48.

42. Mitchell P. Internet addiction: Genuine diagnosis or not? *The Lancet*. 2000; 355:632-45.

43. Kuss DJ, Griffiths MD. Internet and gaming addiction: A systematic literature review of neuroimaging studies. *Brain Sciences*. 2012; 2(3):347-74.

44. Alaçam H. Denizli bölgesi üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının görülme sıklığı ve yetişkin dikkat eksikliği hiperaktiviite bozukluğu ile ilişkisi. Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Tıp Fakültesi, 2012.

45. Kandell ER, Schwartz JH, Jessell TM. Principles of neural science. 4 nd Ed. New York: McGraw-Hill, 2000: 1007-10.

46. Öztürk Ö, Odabaşıoğlu G, Eraslan D, Genç Y, Kalyoncu ÖA. İnternet bağımlılığı: Kliniği ve tedavisi. *Bağımlılık Dergisi*. 2007; 8(1):36-41.

47. Blum K, Braverman ER, Holder JM, Lubar JF, Monastra VJ, Miller D ve ark. The reward deficiency syndrome: A biogenetic model for the diagnosis and treatment of impulsive, addictive and compulsive behaviors. *Journal of Psychoactive Drugs*. 2000; 32(sup1):1-112.

48. Potenza M. The neurobiology of pathological gambling. *Seminars in Clinical Neuropsychiatry*. 2001; 6(3):217-26.

49. Park HS, Kim SH, Bang S, Yoon EJ, Cho SS, Kim SE. Altered regional cerebral glucose metabolism in internet game overusers: A 18 f-fluorodeoxyglucose positron emission tomography study. *CNS Spectrums*. 2010; 15(03):159-66.

50. Zhou Y, Lin F-c, Du Y-s, Zhao Z-m, Xu J-R, Lei H. Gray matter abnormalities in internet addiction: A voxel-based morphometry study. *European Journal of Radiology*. 2011; 79(1):92-95.

51. Caplan SE. Problematic internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive–behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behavior*. 2002; 18(5):553-75.

52. Goldberg I. Internet addiction. In: Goldberg I, editor. Internet addiction disorder: 1996:164-70.

53. Tao R, Huang X, Wang J, Zhang H, Zhang Y, Li M. Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*. 2010; 105(3):556-64.

54. Eroğlu Y. Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2014.

55. Çankaya G. Çocukların oynadıkları oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

56. Bandura A. Aggression: A social learning analysis. *American Journal of Sociology*. 1974; 80(1):250-51.

57. Başoğlu C. Saldırganlık davranışının biyolojik belirleyicilerinin araştırılmasına yönelik bir çalışma. Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği Uzmanlık Tezi, Uzmanlık Tezi, İstanbul, 1998.

58. Dodge KA, Coie JD. Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987; 53(6):1146-58.

59. Karataş Z. Bilişsel davranışsal teknikler ile psikodrama teknikleri kullanılarak yapılan grupla psikolojik danışma uygulamalarının ergenlerde saldırganlığı azaltmadaki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Mersin, 2008.

60. Çelik H. Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası semaların İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

61. Kurtyılmaz Y. Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2005.

62. Çoşkun G. İlköğretim İkinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri İle problemli İnternet kullanımları arasındaki İlişki. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

63. Taylor E. Anger intervention. *American Journal of Occupational Therapy*. 1988; 42(3):147-55.

64. Yıldırım M. Şiddete başvuran ve başvurmayan ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve akran baskısı düzeyleri açısından incelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007.

65. Güner B. Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2006.

66. Arıcak OT. Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik-saygısı ve denetim odağı İlişkisi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

67. Anderson CA, Carnagey NL. Violent evil and the general aggression model. In: Miller AG, editor. The social psychology of good and evil. New York: The Guilford Press; 2004:168-92.

68. Berkowitz L. On the formation and regulation of anger and aggression: A cognitive-neoassociationistic analysis. *American Psychologist*. 1990; 45(4):494-503.

69. Crick NR, Dodge KA. A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*. 1994; 115(1):74-101.

70. Coccaro EF, Kavoussi RJ, Cooper TB, Hauger RL. Central serotonin activity and aggression: Inverse relationship with prolactin response to d-fenfluramine, but not csf 5-hiaa concentration, in human subjects. *American Journal of Psychiatry*. 1997; 154(10):1430-35.

71. Nielsen DA, Goldman D, Virkkunen M, Tokola R, Rawlings R, Linnoila M. Suicidality and 5-hydroxyindoleacetic acid concentration associated with a tryptophan hydroxylase polymorphism. *Archives of General Psychiatry*. 1994; 51(1):34-38.

72. Coccaro EF, Mcnamee B. Biology of aggression: Relevance to crime. In: Skodol A, editor. Psychopathology and violent crime. Review of psychiatry series. Washington DC: American Psychiatric Association; 1998:99-128.

73. Limson R, Goldman D, Roy A, Lamparski D, Ravitz B, Adinoff B ve ark. Personality and cerebrospinal fluid monoamine metabolites in alcoholics and controls. *Archives of General Psychiatry*. 1991; 48(5):437-41.

74. Gerra G, Zaimovic A, Avanzini P, Chittolini B, Giucastro G, Caccavari R ve ark. Neurotransmitter-neuroendocrine responses to experimentally induced aggression in humans: Influence of personality variable. *Psychiatry Research*. 1997; 66(1):33-43.

75. Virkkunen M, Rawlings R, Tokola R, Poland RE, Guidotti A, Nemeroff C ve ark. Csf biochemistries, glucose metabolism, and diurnal activity rhythms in alcoholic, violent offenders, fire setters, and healthy volunteers. *Archives of General Psychiatry*. 1994; 51(1):20-27.

76. Virkkunen M. Urinary free cortisol secretion in habitually violent offenders. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 1985; 72(1):40-44.

77. Perdecİ Z, Özmenler KN, Doğruer EA, Özdağ F, Türkbay T. Antisosyal kişilik bozukluğunda saldırganlığın nedenini anlamaya yönelik olarak kortikal eksitabilite ve İnhibisyonun elektrofizyolojik İncelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*. 2009; 46(2):44-48.

78. Yen J-Y, Ko C-H, Yen C-F, Wu H-Y, Yang M-J. The comorbid psychiatric symptoms of internet addiction: Attention deficit and hyperactivity disorder (adhd), depression, social phobia, and hostility. *Journal of adolescent health*. 2007; 41(1):93-98.

79. Ko C-H, Yen J-Y, Yen C-F, Lin H-C, Yang M-J. Factors predictive for incidence and remission of internet addiction in young adolescents: A prospective study. *CyberPsychology & Behavior*. 2007; 10(4):545-51.

80. Xiuqin H, Huimin Z, Mengchen L, Jinan W, Ying Z, Ran T. Mental health, personality, and parental rearing styles of adolescents with internet addiction disorder. *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*. 2010; 13(4):401-06.

81. Yen JY, Ko CH, Yen CF, Chen SH, Chung WL, Chen CC. Psychiatric symptoms in adolescents with internet addiction: Comparison with substance use. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2008; 62(1):9-16.

82. Ko C-H, Yen J-Y, Chen C-S, Yeh Y-C, Yen C-F. Predictive values of psychiatric symptoms for internet addiction in adolescents: A 2-year prospective study. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 2009; 163(10):937-43.

83. Jang KS, Hwang SY, Choi JY. Internet addiction and psychiatric symptoms among korean adolescents. *Journal of School Health*. 2008; 78(3):165-71.

84. Lim J-A, Gwak AR, Park SM, Kwon J-G, Lee J-Y, Jung HY ve ark. Are adolescents with internet addiction prone to aggressive behavior? The mediating effect of clinical comorbidities on the predictability of aggression in adolescents with internet addiction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2015; 18(5):260-67.

85. Lupton D. Duygusal yaşantı: Sosyo-kültürel bir İnceleme (çeviren: Mustafa cemal) 1. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

86. Dökmen Ü. İletişim çatışmaları ve empati. 1. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1994: 137-76.

87. Akkoyun F. Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. *Ankara Üniversitesi EBF Dergisi*. 1983; 16:103-24.

88. Ayten A. Pro-sosyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolü. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, İstanbul, 2008.

89. Damon W. Social and personality development İnfancy through adolescence. 1 nd Ed. New York: W.W. Norton, 1983: 123-24.

90. Miller ME. Effects of empathy and relatedness on willingness to help. 1 nd Ed. University of Louisville1992: 37-38.

91. Ulus L. Annelere uygulanan empati eğitim programının bağışlama ve empati düzeylerine etkisi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2015.

92. Dökmen ZY. Çalışma, cinsiyet ve cinsiyet rolleri ile ev işleri ve depresyon ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*. 1997; 12(39):39-53.

93. Gemci H. İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerine uygulanan etkili İletişim ve empatik beceri eğitiminin öğrencilerin İletişim ve empatik becerilerine etkisinin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012.

94. Gürtunca A. Çocuklar ve ergenler için empati ölçeği türkiye geçerlik ve güvenirlik çalışması. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

95. Siyez DM. Üniversite öğrencilerinde onay bağımlılığı ve empatinin sosyal fayda aracılığıyla aşırı internet kullanımına etkisi. *Psychiatry*. 2015; 16(1):30-36.

96. Nichols L, Nicki R, editors. Does internet addiction really exist? A need to develop a psychometrically sound assessment scale. Poster presented at the annual meeting of the Canadian Psychological Association. Ottawa, Canada; 2000.

97. Nichols LA, Nicki R. Development of a psychometrically sound internet addiction scale: A preliminary step. *Psychology of Addictive Behaviors*. 2004; 18(4):381-84.

98. Buss AH, Perry M. The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1992; 63(3):452-59.

99. Buss AH, Warren W. Aggression questionnaire: Manual. Western Psychological Services; 2000.

100. Can S. Validity and reliability of the scale called “aggression questionnaire” in turkısh population. Gülhane Military Medical Academy Medical Faculty, Doctoral Dissertation, Istanbul, 2002.

101. Gündoğdu R. 9 sınıf öğrencilerinin çatışma çözme öfke ve saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2010; 19(3):257-76.

102. Yavuzer Y. Ergenlerde saldırganlık ve sosyometrik popülerlik arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 2013; 13(2):767-80.

103. Donat Bacı S. Çocuk ve ergenlerde şiddet ve saldırganlığın önlenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2011.

104. Jolliffe D, Farrington DP. Development and validation of the basic empathy scale. *Journal of Adolescence*. 2006; 29(4):589-611.

105. Topcu Ç, Baker ÖE, Çapa-Aydın Y. Temel empati ölçeği türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2010; 4(34):174-80.

106. Whang LS-M, Lee S, Chang G. Internet over-users' psychological profiles: A behavior sampling analysis on internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*. 2003; 6(2):143-50.

107. Durak Batıgün A, Hasta D. İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarasıilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2010; 11:213-19

108. Aktepe E, Olgaç-Dündar N, Soyöz Ö, Sönmez Y. Possible ınternet addiction in high school students in the city center of isparta and associated factors: A cross-sectional study. *The Turkish Journal of Pediatrics*. 2013; 55(4):417-25.

109. Canan F, Ataoglu A, Ozcetin A, Icmeli C. The association between internet addiction and dissociation among turkish college students. *Comprehensive Psychiatry*. 2012; 53(5):422-26.

110. Yang CK. Sociopsychiatric characteristics of adolescents who use computers to excess. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2001; 104(3):217-22.

111. Ülgen V. 12-18 yaş arası ergenlerde İnternet bağımlılığında sosyal karşılıklılık ve yordayıcı faktörlerin değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2014.

112. Hardie E, Tee MY. Excessive internet use: The role of personality, loneliness and social support networks in internet addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*. 2007; 5(1):34-47.

113. Simkova B, Cincera J. Internet addiction disorder and chatting in the czech republic. *CyberPsychology & Behavior*. 2004; 7(5):536-39.

114. Yang SC, Tung C-J. Comparison of internet addicts and non-addicts in taiwanese high school. *Computers in Human Behavior*. 2007; 23(1):79-96.

115. Akdağ M, Şahan-Yılmaz B, Özhan U, Şan İ. Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (İnönü üniversitesi örneği). *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2014; 15(1):73-96.

116. Günüç S, Kayri M. Türkiye'de internet bağımlılık profili ve internet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2010; 39:220-32.

117. Chak K, Leung L. Shyness and locus of control as predictors of internet addiction and internet use. *CyberPsychology & Behavior*. 2004; 7(5):559-70.

118. Kheirkhah F, Gouran A. Internet addiction, prevalence and epidemiological features in mazandaran province, northern iran. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2010; 12(2):133-37.

119. Taş İ, Eker H, Anlı G. Orta öğretim öğrencilerinin İnternet ve oyun bağımlılık düzeylerinin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. 2014; 1(2):37-57.

120. Ilgaz H. Ergenler İçin oyun bağımlılığı ölçeğinin türkçeye uyarlama çalışması. *İlköğretim Online*. 2015; 14(3):874-84.

121. Schmit S, Chauchard E, Chabrol H, Sejourne N. Evaluation of the characteristics of addiction to online video games among adolescents and young adults. *L'Encephale*. 2011; 37(3):217-23.

122. Balcı Ş, Gülnar B. Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*. 2009; 6(1):5-22.

123. Wei H-T, Chen M-H, Huang P-C, Bai Y-M. The association between online gaming, social phobia, and depression: An internet survey. *BMC Psychiatry*. 2012; 12(92):1-7.

124. Irwansyah M. Internet uses, gratifications, addiction, and loneliness amonginternational students. University of Hawaii Department of Communication, Unpublished master's thesis, USA, 2005.

125. Günüç S. İnternet bağımlılığını yordayan bazı değişkenlerin cart ve chaid analizleri ile İncelenmesi. *Turk Psikoloji Dergisi*. 2013; 28(71):88-101.

126. Eroğlu Y, Aktepe E, Akbaba S, Işık A, Özkorumak E. Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*. 2015; 40(177):93-107.

127. Männikkö N, Billieux J, Kääriäinen M. Problematic digital gaming behavior and its relation to the psychological, social and physical health of finnish adolescents and young adults. *Journal of Behavioral Addictions*. 2015; 4(4):281-88.

128. Madran D, Çakılcı F. Çok oyunculu çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerde video oyunu bağımlılığı ve saldırganlık. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2014; 15:99-107.

129. Wan C-S, Chiou W-B. Why are adolescents addicted to online gaming? An interview study in taiwan. *CyberPsychology & Behavior*. 2006; 9(6):762-66.

130. Özekes M. Ergenlik döneminde boş zaman aktivitelerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*. 2011; 12(1):1-21.

131. Tel M, Köksalan B. Günümüzde yeni bir boş zaman aktivitesi olarak İnternet: Öğretim üyeleri örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 2009; 8(28):262-72.

132. Kalkan M, C K. İnternet bağımlılığı. Sorunlar ve çözümler. 1. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013: 115-49.

133. Aslan N, Cansever BA. Ergenlerin boş zaman değerlendirme algısı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2012; 42:23-35.

134. Doğan A. İnternet bağımlılığı yaygınlığı. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2013.

135. Sevindik F. Fırat üniversitesi öğrencilerinde problemli internet kullanımı ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya, 2011.

136. Montag C, Jurkiewicz M, Reuter M. Low self-directedness is a better predictor for problematic internet use than high neuroticism. *Computers in Human Behavior*. 2010; 26(6):1531-35.

137. Bayraktutan F. Aile içi ilişkiler açısından internet kullanımı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

138. İnan A. İlköğretim ii. Kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010.

139. Tuİk. Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=186602015 [cited 2015 07.02.2016].

140. Nie NH, Hillygus DS. The impact of internet use on sociability: Time-diary findings. *It & Society*. 2002; 1(1):1-20.

141. Doğan H, Işıklar A, Eroğlu SE. ErgenlerİN problemlİ İnternet kullaniminin bazi değİşkenler açisindan İncelenmesİ. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2008; 18:106-24.

142. Yıldız Ü. Üniversite öğrencilerinde obezite oluşumunda internet bağımlılığının etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, İzmir, 2010.

143. Tsitsika A, Critselis E, Kormas G, Filippopoulou A, Tounissidou D, Freskou A ve ark. Internet use and misuse: A multivariate regression analysis of the predictive factors of internet use among greek adolescents. *European Journal of Pediatrics*. 2009; 168(6):655-65.

144. Kurt NÖ. Meslek lisesi öğrencilerinde problemli İnternet kullanımı, bilişsel yetenek ve dikkat becerilerinin İncelenmesi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2014.

145. Aslanbay M. A compulsive consumption: Internet use addiction tendency. Marmara Üniversitesi Institute of Social Sciences Post Graduate, İstanbul, 2006.

146. Siomos KE, Dafouli ED, Braimiotis DA, Mouzas OD, Angelopoulos NV. Internet addiction among greek adolescent students. *CyberPsychology & Behavior*. 2008; 11(6):653-57.

147. Şahin M. İlköğretim okulu öğrencilerindeki İnternet bağımlılığı. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

148. Ak Ş, Koruklu N, Yılmaz Y. A study on turkish adolescent's internet use: Possible predictors of internet addiction. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2013; 16(3):205-09.

149. Kayrİ M, Tanhan F, Tanriverdİ S. Ortaöğretim öğrencilerinde İnternet bağımlılığı ile algılanan sosyal destek arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*. 2014; 1:1-25.

150. Şaşmaz T, Öner S, Kurt AÖ, Yapıcı G, Buğdaycı R, Şiş M. Prevalence and risk factors of internet addiction in high school students. *The European Journal of Public Health*. 2013; 24(1):15-20.

151. Gümüş AB, Şıpkın S, Tuna A, Keskin G. Üniversite öğrencilerinde problemli internet kullanımı, şiddet eğilimi ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişki. *TSK koruyucu Hekimlik Bülteni*. 2015; 14(6):458-65.

152. Kaya A, Sİyez D. Ka-sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Education*. 2010; 35(156):110-25.

153. Hasta D, Güler M. Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2013; 4(1):64-104.

154. Shek DTL, Sun RCF, Yu L. Internet addiction. In: Pfaff DW, editor. Neuroscience in the 21st century: From basic to clinical. New York: Springer; 2012:2775-811.

EKLER

EK 1. İnternet Bağımlılığı Ölçeği

1. İnternet kullanmayı bırakma veya ara verme girişiminde bulunduğumda içimde bir sıkıntı oluşuyor ve bu sıkıntının internete tekrar girdiğimde azaldığını fark ediyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

6. İnternetteyken kendi kendime "sadece birkaç dakika daha internette kalayim" diyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

10. İnternet nedeniyle, yapmam gereken önemli işleri ihmal ettiğim oluyor.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

15. İnternette kaldığım süreyi azaltmaya çalışıyorum ama bunu başaramıyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

20. İnternette olmaktan heyecan ve zevk duyuyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

24. İnternete girdiğimde, kendimi, önceden planladığımdan daha fazla bilgiye ulaşmaya çalışırken buluyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

27. İnternette o kadar uzun sure kalıyorum ki, kaybettiğim zaman için yeniden düzenleme yapmak zorunda kalıyorum.
1 Hiçbir zaman 2 Nadiren 3 Bazen 4 Sıkça 5 Her zaman

EK 2. Temel Empati Ölçeği

1=Kesinlikle atılmıyorum

2= Katılmıyorum

3= Ne katılıyorum ne katılmıyorum

4= Katılıyorum

5= Kesinlikle katılıyorum

	1	**2**	**3**	**4**	**5**
2) Üzgün olan bir arkadaşımla vakit geçirdikten sonra genellikle üzgün hissederim.					
4) İyi bir korku filmindeki karakterleri izleyince korkarım.					
8) Başka insanların ne hissettikleri beni çok fazla ilgilendirmez.					
10) Arkadaşlarımın korktuğunu genellikle anlarım.					
14) İnsanların neşeli olduğunu genellikle anlarım.					
16) Arkadaşlarımın kızgın olduğunu genellikle anlarım.					
20) Arkadaşlarımın mutlu oldukları anları anlamakta zorlanırım.					

EK 3. Saldırganlık Ölçeği

Bu ölçek, insanların kişilerarası ilişkilerinde karşılaştıkları durumlara karşı benimsedikleri bazı davranış şekillerini içermektedir. Lütfen her ifadeyi dikkatle okuyup, bu ifadelere ne derece katıldığınızı bu form üzerine (X) işareti koyarak belirtiniz.		Hiç uygun değil	Çok az uygun	Biraz uygun	Çok uygun	Tam uygun
1	Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler.					
4	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum.					
7	Bazen ortada hiçbir neden yokken parlarım.					
10	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur.					
14	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim.					
19	Ben sakin biriyim.					
25	Eğer biri bana vurursa bende ona vururum.					
26	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim.					
29	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim.					
30	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm.					
33	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum.					
34	El şakası yapmaktan hoşlanırım.					